25¢

געצעלטן

דריי־מאָנאַט־שריפט פאַר ליטעראַטור און קולטור־ענינים

אינהאַלט:

וועגן יעקב גלאַטשטיין:

חיים גראַדע, א. סוצקעווער, ש. קאַ־
טשערגינסקי — — — באַגריסונג

פאָטאָגראַפיע — — — יונג־ווילנע־אַנער

I י. י. סיגאַל — — — — — עסיי

II ב. אַלקוויט — — — — — — עסיי

III אליעזר גרינבערג — — — — — עסיי

א. ש. שקאָלניקאָוו — — — —לידער
צו י. גלאַטשטיין און י. י. סיגאַל

א. ש. — — רעדאַקציאָנעלע נאָטיצן

חיים גראַדע — — — — — — זיבן לידער

ש. קאַטשערגינסקי — — ניט קיין חלום

חיים ראָבינזאָן — — — — — פיר לידער

אַריה שמרי — — — — — זעקס לידער

שלמה שוואַרץ — — — — — צוויי לידער

שאול מאַלין — דער בלאָער וואַנדערער

דר. רפאל מאַהלער — העברעאישע
פאָלקסאַלמאַנאַכן

דר. מאַרק ווישניצער — וועגן שאול
גינזבורג

אליהו שולמאַן —ליטעראַטור און געזעל־
שאַפטלעכקייט

12־11

צווייטער יאָרגאַנג

אָקט.־דעצ.

$1.50 א יאָר

פרייז 50 סענט

"GETSELTN," a Quarterly Yiddish Review. Edited by Eliezer Greenberg and Elias Schulman. Vol. 2. No. 11-12, Oct.-Dec., 1946. Annual Subscription $1.50. Address: Getseltn, c/o E. Greenberg, 324 E. 15th St., New York 3.

געצעלטן

דריי מאָנאַט־שריפט פאַר ליטעראַטור און קולטור־ענינים

רעדאַקציע:

אליעזר גרינבערג :: אליהו שולמאַן

נומער 11־12, צווייטער יאָרגאַנג, ניו־יאָרק אָקטאָבער־דעצעמבער, 1946.

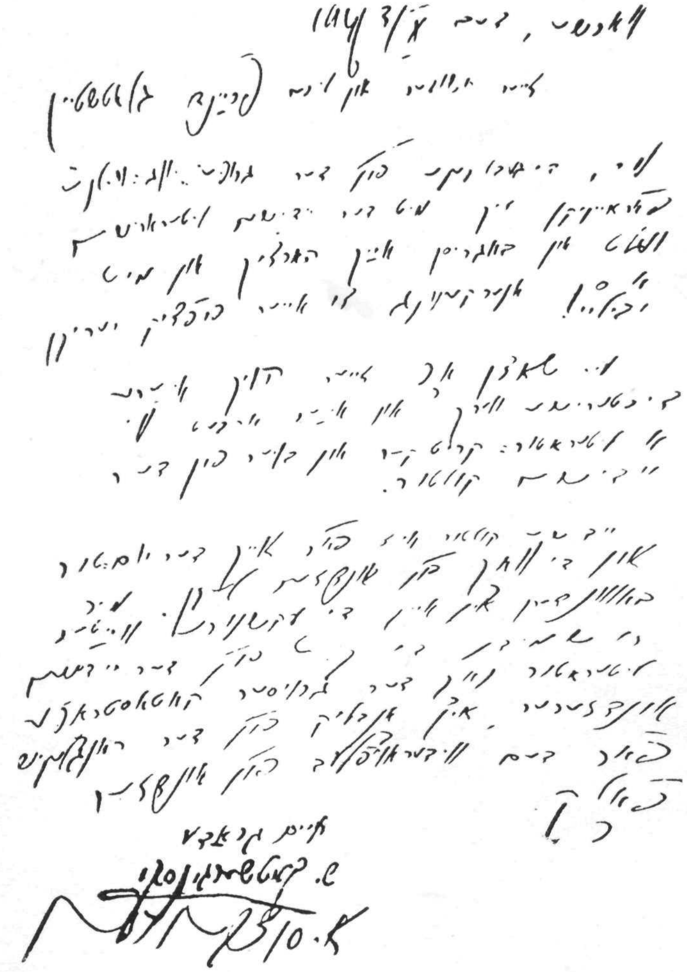

פאַקסימיליע: פאַטאָסטאַט פון אַ באַגריסונג וואָס די דיכטער חיים גראַדע, א. סוצקעווער און ש. קאַטשערגינסקי האָבן צוגעשיקט לכבוד יעקב גלאַטשטיין'ס יובל.

גרופּע „יונג־ווילנע"

י. י. סיגאַל

I

יעקב גלאַטשטיין

(צו זיין 50סטן יובל)

גאָר ווייניק דיכטער אין אונדזער מאָדערנער ליטעראַטור איז באַשערט געווען אָנצוגיסן דעם אינהאַלט און די פאָרם פונעם יידישן ליד מיט נייעם מעטאַל. גלאַטשטיין איז פון די סאַמע ווינציקסטע און געציילטסטע, וואָס אים איז פאָרגעשטאַנען אַ גרויסע און שווערע אַרבעט און אַ שליחות. אַ ליטעראַטור וואַקסט און צעוואַקסט זיך און קאָן, אַזוי וואַקסנדיק, אַמאָל אַוועקוואַקסן „אין סטויפּ אַריין" ווי דאָס פאָלק זאָגט. קומען צוגיין אַזעלכע פּאָעטן און וואָרט־קינסטלער ווי יעקב גלאַטשטיין און מאַכן אַ שטילע און טיפע רעוויזיע און דידאָזיקע רעוויזיע האָט גאָר אין תוך נישט צו טאָן מיט וועלכע ס'איז ריכטונג אָדער שולע־דעקלאַראַציע, וואָס ברענגט אַ צעטל נייע כללים און קרעדאָס. דער אַני מאַמין איז אַ טיף אָרגאַנישער, אַ סך מער ווי אַ באַוואוסטזיניקער. ווי באַוואוסטזיניק אַ מענטש זאָל נישט זיין, וויפיל גייסטיקע און

קולטור עשירות ער זאָל נישט פאַרמאָגן און אין וויפיל גאָלדענער,
שעפערישער ענערגיע דידאָזיקע רייכקייט זאָל נישט פאַרוואַנדלט ווערן,
איז נאָך אַלץ דאָס ערדישע, דאָס אָרגאַנישע, וואָס האָט נאָך נישט אָנ־
גענומען קיין באַשטימטע אויסדריקלעכקייט אָדער געשטאַלט, אַ סך
אַ טיפער פאַרמעגן און ליגט ערגיץ אין דעם יסוד פון דעם מענטשן,
ווי אַן אייביקער רעזערוואואַר וואָס שטעלט צו ברענשטאָף און ליכט,
און פייער צום אויבערשטן קעמערל פונעם באַוואוסטזיין עס זאָל „לייכטן
און ברענען". ווי מאָדנע דאָס זאָל עמיצן נישט קלינגען, מוז מען דאָס
פּאָרט אַרויסזאָגן, אַז יעקב גלאַטשטיין, דער אַזוי אַלעמען באַקאַנטער
אינטעלעקטועלער וואָרט קינסטלער, וואָס קאָן טאָן מיטן וואָרט וואָס נאָר
זיין האַרץ גלוסט — אַז דערדאָזיקער דורך און דורך באַוואוסטזיניקער
קינסטלער איז גוואַלטיק גרויס און שטאַרק און שעפעריש־רייך אין טיפע
אינטואיטיווע כוחות, וואָס גייען אָפּטמאָל אַריבער זיין באַוואוסטזיניקן
פאַרנעם און דער לאַבאָראַטאָרישער אַרבעט און אויף זיין ליד.
אין דעם ליגט די גרעסטע און די זיכערסטע עשירות זיינע. דאָס
מאַכט זיין וואָרט וואָגיק און אמתדיק און לאָזט די חכמה און די דער־
פאַרונג פון זיין באַוואוסטזיין נישט אַריבערחנען זיך צופיל. ביי גלאַט־
שטיינען היט אָפּטמאָל אָפּ די אינטואיציע דעם באַוואוסטזיין און אין
דעם ליגט אפשר מער כוח ווי אין אַלע וואונדערלעכע וואונדערמיטלען,
מיט וועלכע גלאַטשטיין אַרבעט איבערן איינציקן וואָרט, ווי אַ יחידישער
כוח און איבער דער שורה ווי אַ שעפערישע סובסטאַנץ, ווי אַן אידי־
אָמאַטישע איינהייט וואָס דאָס פאָלק האָט געשאַפן און אים צוגעטראָגן,
דעם פּאָעט, גרייט און פאַרטיק. און ווי דער פּאָעט זאָל זיך נישט בריהן,
זאָל זיך נישט קינסטלערן און כישופן, מוז ער נאָכגיין נאָך דעם געזעץ
פונעם זאַץ, ווי דאָס פאָלק האָט אים אויסגעאַרבעט. אָבער אויך ביי דעם
פעסטבאַשטימטן זאַץ און שורה, וואָס איז אויסגעפּאַרטיקט און אויס־
געקיילעכט געוואָרן דורך לאַנגע דורות אין פאָלקס מויל און אין פאָלקס
מחשבה, — אויך ביים אידיאָם זע איך אָפּטמאָל שטיין גלאַטשטיינען
אין אַ נאָכשפּירנדיקער „פּאָזע" און מיט אַ פאָרשעריש אויג זוכט ער
און נישטערט דאָרט צו כאַפּן דעם פאָלקס האַנט און דעם פאָלקס געדאַנק
ביי אַ שוואַכן פּונקט, ביי אַ בלויז, ביי אַן איבערגעלאָזטער שפּאַרע
ערגעץ. און אַז ער כאַפּט דאָס אָרט, וואו דאָס אויג פון פאָלק האָט
עפּעס פאַרזען, כאַפּט ער זיך אַריין אין סאַמע תוך פון דעם פּסוק און
נעמט אים איבערשטעלן און איבערברעכן פון אינעווייניק. אַ געראַנגל
פון כוחות, פון ווילנס קומט פאָר און גלאַטשטיין געווינט כמעט שטענדיק.
ער געווינט, ווייל ער איז מתקן, ווייל ער פאַרגאַנצט, ווייל ער פאַרריכט,
ווייל ער ריכט־אויף און דערהויבט און דערפירט אָפּט ווייטער, צו
ווייטערדיקער שפּראַך־שלימות פונוואַנען אַ דור אַ גאַנצער האָט אויפ־
געהערט, האָט זיך אָפּגעשטעלט און געוואַרט אויף הילף.

אין זין פון שפּראַך, שפּראַכלעכקייט גופא, האָט זיך יידיש אַזוי
אַרויפגעגאָרנט דורך גלאַטשטיינס גרויסער שפּראַך־אינטואיציע, אַז מיר
וועלן דאָס ערשט ריכטיק קאָנען אָפּשאַצן און באַנעמען מיט דורות
שפּעטער. ער איז שוין גאָר נישט קיין שפּראַך־שפּילער לשם לשון, נאָר
אַ גרויסער אינסטרומענטירער פון ווערטער און אַן אַנטפּלעקער פון
קולות, וואָס זיינען ביז אים געלעגן טונקל־פאַרבאָרגן אין דער פּאַטענץ
פון זילבן און אותיות. ער שפּילט־פאַנאַנדער נייע מעגלעכקייטן אינעם
יידישן וואָרט, ער זינגט־פאַנאַנדער און זאָגט־פאַנאַנדער דעם דיבור
היידיש מיט אַזויפיל חידוש און חיותדיקער באַטעמטקייט, אַז אָפּטמאָל
טוט מיר נאָר באַנג וואָס אונדזערע ערשטע גרויסמייסטער פון יידיש,
מענדעלע און שלום עליכם, האָבן נישט דערלעבט אַ ווייטערע עלטער
און זוכה־געווען צו זיין דערביי, צו זען און הערן, אויף וואָס פאַר אַ ברייטן
און אין וואָס פאַר אַ טיפן וועג זייער אַן אור־אייניקל האָט אַוועקגעפירט
און אַרויפגעפירט זייער ניי־געשאַפן ליטעראַטור־לשון. וויפיל נחת זיי
וואָלטן דערפון געקליבן. וויפיל פאַרשטאַרקונג עס וואָלט זיך אַריינ־
געקליבן אין זייער געמיט צו גלויבן, אַז דאָס וואָס זיי האָבן אָנגעהויבן,
איז נאָך געווען אַ סך מער ווי זיי אַליין האָבן אין שענסטן חלום זיך
פאָרגעשטעלט. זיי וואָלטן געזען, געהאַט דעם נחת צו זען, אַז די גאָבן
און מתנות וואָס דאָס שעפערישע לשון שענקט ביד רחבה אירע גע־
בענטשטע, ווערן צוריקגעצאָלט מער ווי כפל כפלים. זיי וואָלטן דער־
שפּירט, אַז דער אויפטו פון גלאַטשטיינען איז כמעט אַ ניי אונטערגע־
שטעלטער יסוד פאַר יידיש וואָס רופט אַרויס קוראַזש און מוט און גרויס־
ווילן מיט אַ נייעם אויפגעפרישטן גלויבן ווייטער בויען די ליטעראַטור.
יאָ, פון יעקב גלאַטשטיינס קנסטלערישער און שעפערישער אַרבעט
שפּריצט און שפּראָצט מיט גרויסמוטיקייט פאַר אונדז אַלעמען וואָס
באַקומען אָפּט „שטיינער אין די אַרבל" און די הענט לאָזן זיך אונדז
אַרונטער אין יאוש. אַ שאַרף בליציק אויג גליט און שיינט אַרויס
פון יעדן ליד גלאַטשטיינס און זאָגט אָן, אַז אונדז שטייט פאָר נאָך גאָר
אַ סך נייע אַנטפּלעקונגען אין אונדזער לשון, אין וועלכן עס האָבן זיך
באַהאַלטן טויזנטער נישט־דערטראַכטקייטן אין דער מחשבה פון פאָלק
און מיר דאַרפן מיט אונדזערע אַלץ נייע און נייערע אָנהייבן דידאָזיקע
נישט־דערטראַכטקייטן פאַרענדיקן; מיר דאַרפן זיי ממשיך זיין; מיר
דאַרפן זיי אַריבערפירן די גרעניץ פון איין דור צום צווייטן, פון איין
תקופה צו דער אַנדערער. ווי אונטער שטיינער, ליגן פאַרבאָרגענע
אוצרות פון פריער און דער געבענטשטער און דער מזלדיקער דערקענט
מיט זיינע חושים וואו די סודות ליגן פאַרבאָרגן, קומט ער, הויבט
אויף דאָר פריער אוממעגלעכע, ווי אַ שווערן שטיין און פאַרכישופט אונדז
מיטן בלישטש און בלענד פון זיינע אַנטפּלעקונגען.
ווען ערשט דאָס קאַפּיטל „ווען גלאַטשטיין איז געקומען אין

אונדזער ליטעראַטור" אַ סך שפּעטער געשריבן ווערן, ווייל איך האַלט
אַז מען איז נאָך מיט גלאַטשטיינס אויפטואונגען נישט גענוג היימיש־
אינטים געוואָרן און ווען מיר יובלען איצט זיין פופציקיאָריקייט, הויבן
מיר ערשט אָן דערשפּירן דעם גרויסן תושב אין מושב פון אונדזער
לעבעדיקער ליטעראַטור. מען דאַרף זיך אַנדערש צוגרייטן, ווען מען וויל
אַרומנעמען גאַנץ גלאַטשטיין און דאָ גייט גאָר ניט אינגאַנצן אין דעם
כמות, וויפיל גלאַטשטיין האָט שוין ביז איצט געשאַפן. די צאָל פון
זיינע פּאָעטישע ווערק זיינען גאַנץ היבש און אויך זיינע פּראָזע־ווערק
שטייען נישט אָפּ פון זיינע לידער־ביכער. דערביי וויל איך אינגאַנצן
אָפּוואַרפן די מסכנה פון די וואָס האָבן זיך געשטעלט די אויפגאַבע
אַריבערצוהויבן גלאַטשטיינס פּראָזע איבער זיין פּאָעזיע. ס'איז לחלוטין
נישט אמת. ביי מיר שטייען זיי ביידע אויף איין הויך און מדרגה און
ביידע זיינען ביי מיר — איין גאַנצער גלאַטשטיין.

מיט מיין איצטיקן שרייבן בין איך נאָר אויסן, ווי אַ מין הקדמה
פאַר וויטערדיקער אַרבעט איבער גלאַטשטיינס ווערק, פאַר זיך קלאָר
מאַכן דעם גרויסן שפּרונג און אַריבערשפּרונג, דעם קפיצת הדרך,
וואָס אונדזער ליטעראַטור האָט געמאַכט מיט גלאַטשטיינס כוח און כוחות.
וויפיל מי ער האָט פאַרשפּאָרט פאַר די שפּעטערדיקע, די קומענדיקע
וואָרטשאַפער אין יידיש, וואָס וועלן זיך שוין קאָנען פאַרגינען אַריבער־
פאָרן און איבערהיפּן אַ סך קליינע „סטאַנציעס" און דערפירן אונדזער
ליטעראַטור צו גאָר וויטע דערגרייכונגען. און דאָס וואָס גלאַטשטיין
האָט ביי אונדז אויפגעטאָן איז געווען ממש אַ נויט. ער האָט אַנטפּלעקט
אַן אינערלעך פעלד, ער האָט אויפגעדעקט אַ נייע קינסטלערישע טיף,
אין וועלכער אונדזער ליטעראַטור וועט קאָנען פלאַסטערן נייע רחבותן
פון אויסדרוק און שילדערונג. נייע מיטלען, נייע מכשירים. וואָס פאַר
אַ שטאַרקע פרייד עס רופט אַרויס עפּעס אַ ניי געצייג ביי די, וואָס
אַרבעטן אויפן פעלד פון עקזאַקטער וויסנשאַפטלעכקייט. ביי אונדז,
אין דער ליטעראַטור וואָלט אַזאַ צופרידנקייט נאָך געדאַרפט זיין שטאַר־
קער. איך זע אַפילו דעם וועג וואָס איז אויפגעשניטן־אויפגעעפנט גע־
וואָרן אין אונדזער ליטעראַטור דורך גלאַטשטיינען, וואָס מוז פירן
דירעקט צו דער נייער אַמעריקאַניש־יידישער יוגנט, וואָס איז אַזוי וויט
אָפּגעפרעמדט געוואָרן פון אונדז און פון אַלץ וואָס מיר האָבן געשאַפן
און שאַפן ביז איצט. און דאָס איז נישט בלויז דער גרויסשטאָטישער
זשעסט, דער גרויסוועלטישער טאָן אין גלאַטשטיינס שאַפן, נאָר — דער
דער גרויסיידישער רגש, דאָס טיף־יידישע געפיל וואָס מוז אויפרודערן
און צערודערן און צוריק צו־זיך ברענגען דעם אָפּגעפרעמדטן און אָפּגע־
שטאַנענעם פון דעם אַלט־דורותדיקן, ניי־דורותדיקן יידישן לעבן. נישט
אומזיסט גראָבט גלאַטשטיינס יידיש־וואָרט אַזוי וואָרצלדיק־טיף, ווייל
אויך אין לשון איז ביי אונדז לעצטנס אַביסל בלייך־פאַרפלאַכט גע־

וואָרן. און אויך אידייאיש האָט גלאַטשטיין אַ פלאַטער געטאָן היבש
הויך און העכער. ער האָט צוריק צונויפגעגאָסן דעם נעכטן, דעם היינט
און דעם מאָרגן אויף איין אַסיפה און האַלט מיט זיי אָפּ אַ ביסל אַ גע־
היימע באַראַטונג . . . וועגן אונדזער אומהיימלעכן, אימהדיקן מצב
אויף דער טמא געוואָרענער וועלט. די גאַנצע יידישע אייביקייט אויף
איין אָרט, ווייל עס איז שעת חירום. הערט זיך איין אין די דינע־
סטרונעדיקע טענער פון זיינע יידישע געזאַנגען און דורך זייער גאָרער
רעאַליסטישער בכיוונדיקער פּראָזאַאישקייט גייט דורך אַ סודותדיקע
פיבערישקייט. די שורהס הויבן אויף אַ טומל, אַ טענה און מיטאַמאָל
כאַפּן זיי זיך צוריק אין ווינקלדיקער געהיימער, סודותדיקער שטילקייט.
אינמיטן אַ גרויס, אָפּן אָרט, וואו גלאַטשטיינס אַ פּאָעמע פירט אַ וויכוח
מיט וועלט און גאָט, טוען זיך עפּעס אַ רוק־אַוועק עטלעכע וואונדערלעך־
לירישע שורהלעך פון דעם ליד און בלייבן שטיין ביים זייט, ווי ביים ברעג
פון דער וועלט ערגעץ און הערן זיך איין צו עפּעס אַ ליכטיקער בשורה,
וואָס שאַלט אַריבער די בהלה פונעם היינט, נאָר מיר קאָנען איר נאָך
נישט דערהערן.

אין דער שיינקייט פון גלאַטשטיינס פּאָעטישן טאָן איז פאַראַן אַן
אָנזאָג פון עפּעס זייער גוטס און הסידימדיקס. אָן דערדאָזיקער הער־
לעכקייט, וואָס איז די הערלעכקייט פון אַ פאָראויסגעפילטער נייער
פרייד, וואָלטן גלאַטשטיינס לידער נישט געווירקט אויף אונדז אַזוי
שטאַרק. דער מענטש, דער באַטראָפענער יידישער מענטש קלאָגט אָן
מיט אַ בייזער וואָרענונג דער וועלט. דאָס פּאָעטישע, דאָס נביאישע,
דאָס געלייטערטע און דאָס קינסטלעריש־אידעלע — זאָגט עפּעס אָן
און פאַרטרויט. אין „אַ גוטע נאַכט, וועלט" איז דער אַרויסוועג, דער
אויסוועג — דער שטילער שאָטן פונעם „קעראָסין־לאָמפּ", דאָס פאַר־
שאָטנט, פאַרסודעטע ליכט וואָס האָט געשטילט די יסורים פון דורות
יידן, געהיילט זייער דערשראָקנקייט און איינגעהאַלטן דעם יאוש נישט
אַראָפּצוזינקען אין לעצטער שוואַרצקייט. דאָרט, אין דעם ווינקל וואו
גלאַטשטיין וויל אַנטלויפן פון דער צעבושעוועטער, צעהיהטער, טמא'ר
וועלט, שטייט גרייט אַן אַנדער וועלט, אַ פיל עלטערע, קליגערע און
ריינערע ווי די, אין וועלכער מיר האָבן זיך אַלע אַריינגעבעטן און אַריינ־
געבעטלט איבער נאַכט. דאָס איז בלויז אַ „פּאָעטיש" אַנטלויפן, וועלן
זאָגן אַנדערע. דאָס איז אָבער אַ דורכאויס יידיש אַנטלויפן. אויף אַזוי
וויט איז אונדזער יידישקייט, אונדזער עכט יידיש־לעבן פּאָעטישער,
נישט נאָר עטישער, פון דער גויאישער וועלט, אפילו ווען מיר זיינען
מיט איר אויסגעמישט אויף איין מאַרק־יאַריד, ווייסן מיר אַז פון דעם
מאַרק, פון דער מגושמדיקער בהלהדיקער עולם ־ הזהדיקייט פירט
אַראָפּ אַ היסטעריש שטעגל ערגעץ אַנדערש וואו זיי אַלע ווערן אַוועק־
געפירט. דאָס איז דער טיפער מיין פון גלאַטשטיינס אַוועקרופן פון דער
וועלט־פאַלשקייט, וואָס האָט פאַרשאַכערט אונדזער פאָלק. איך ווייס נישט

ווי אַנדערע, נאָר איך, ווען איך האָב געלייענט איינמאָל און צוויי מאָל גלאַטשטיינס „אַ גוטע נאַכט, וועלט" האָט מיר מיט איטלעך מאָל לייענען עפּעס אַרויסגעקלונגען און אַנטקעגנגעקלונגען ווי פון זייער אַ ווייטער ווייט, ווי אַ זילבערדיקער אָפּרוף און אַנטקעגנרוף, דעם באַרדיטשעווערס: „אַ גוטמאָרגן דיר, ריבונו של עולם". אָן אַ פּאָראויסגעפילטער, אינערלעכער טרייסט־פאַרגיטיקונג, זאָל זיין אויפן מאָמענט אַפילו, איז נישט מעגלעך פאַר אַ פּאָעט אַרויסשרייען און אַרויסוויטיקן אַזעלכע פאַרצווייפלטע שורות; אָן אַ פּאָראויסזען פאַר זיך אַ מקלט־ווינקל צו אַנטלויפן פון דער וועלט, קאָן מען דאָס מויל נישט עפענען און מען מוז זיך האַלטן מיט דער מכה — דער וועלט — אפילו אין שוואַרצסטן יאוש. און ווייל גלאַטשטיין טראָגט אין זיך, אין דער טיף פון זיין וועזן, אַזאַ וואונדערלעך באַהעלטעניש, האָט ער דאָס געטאָן מיטן פולן וויטיקלעכן כעס פון אַ צעצאָרנטן יידן, פון אַ פאַרצווייפלטן מענטשן.

אפשר וועט עס מאָדנע קלינגען, ווען איך וועל זאָגן אויף גלאַטשטיינען, וואָס איז, דאַכט זיך, דורכאויס אַ שטאָטישער, אַ גרויסשטאָטישער פּאָעט, אַז דאָס סאַמע שענסטע און בעסטע, דאָס דערהויבנסטע און דאָס וואָגיקסטע, וואָס ער האָט ביז איצט געשאַפן — האָט דער „קעראָסין־לאָמפּ"־שיין גובר געווען די שאַרפע, בליציקע עלעקטריציטעט. דאָס אורבאַניסטישע האָט איינגעבויגן דעם שטיינמויערישן קאָפּ פאַרן ישובדיקן כאַטע־שטיבל וואָס האָט זיך, אין דער שעה פון אַ גרויסער און ביטערער נויט, אַרויסגעכאַפּט און אַרויסגעשפּרונגען ווי פון אַ וויסטן חלום צוריק אויף דער רעאַליסטישער וואָר. דאָס שטאָטיש־וועלטישע איז געוואָרן נישט מער ווו אַ זייטיקע, כאָטש זייער וויכטיקע, דערפאַרונג, אַ מין טעכנישע פּערפעקציע, צו עפּעס וואָס איז פאַרגרונטיקט אייביק־טיף אין אונדז; וואָס שטעקט מיט זיינע וואָרצלען אין די תהומות פון דער ערד און פאַרציט־פאַרציטערט מיט די אונגעזעענע הערנער און די ווייטע הימלען. נאָר אין אַזעלכע צייטן פון איבערבראָך און „איבערגאַנג" קאָן פאָרקומען אַזאַ רעוואָלוציע אין לעבן און אין גייסט פון אַ פּאָעט. דאָס וואָס מיר רופן ציוויליזאַציע, אין די פאָרמען און אינהאַלטן ווי זי האָט זיך אויסגעדריקט ביז איצט, האָט געקאָנט מאַכן פון אַ פאָלק דאָס וואָס דייטשלאַנד איז געוואָרן און מיר מעגן אַביסל מורא האָבן, אַז דייטשלאַנד איז נישט די לעצטע בלינד־געוואָרענע, טמא מאַכט אונטער אַזויפיל בליציקע פייערן פון דער היינטיקער שוואַרצער וועלט. ווער נאָך זאָל עס אַזוי שטאַרק דערשפּירן, אויב נישט דער גרויסער עכטער פּאָעט. ווער, אויב נישט אַזאַ עכט יידישער, אַזאַ טיף־יידישער דיכטער, אין אייביקסטן, אין תנכישסטן זין פון וואָרט ווי גלאַטשטיין, זאָל זיך מיטאַמאָל אַ קערעווע־טאָן מיטן פּנים צו יענעם גרויסן „היינט", וואָס אויסערלעך האָט ער אונדז אויסגעזען ווי נעכטן, און וואָס וועט אָבער קיינמאָל נישט קאָנען ווערן קיין „עבר" אין אונדז!

ער איז תמיד דאָ אין אונדז, ער איז דער נר תמיד ביי וועמעס ליכט מיר באַשיצן זיך, ווען אַלע גרויסע וועלט־ליכטער ווערן פאַר אונדז שוואַרצע זונען, בלינדע, פאַרדעכטיקע שאָטנס.

אונטער אָט־דעם ליכט געזען, איז גלאַטשטיין דער דיכטער פון גרויסער יידישקייט, פון עכטן נאַציאָנאַלן וועלט־געפיל. ער איז גרויס — נישט אין שאָטן פון יענער גרויסשטאָטישקייט וואָס טוט אַ רייץ אַמאָל דאָס אויסערלעכע,דרויסנדיקע אויג, נאָר אין ליכט פון יענער אַלט־יידישער אייביקייט, וואָס האָט געזוכט צו געבן דער וועלט און דעם מענטשן אַ זין אונטער דער זון. דאָ וויקלט זיך פאַנאַנדער די לאַנדשאַפט פון גלאַטשטיינס וועלט. די וועלט וואָס ער האָט אַזוי וואונדערלעך באַזונגען אין פּראָזע און אַזוי הערלעך געשילדערט און דערציילט און אויפגעזונגען אין לידער און געזאַנגען. דאָס ביז־איצטיק געזאָגטע איז אָבער נישט מער אפשר ווי אַ פאָרויס־שמועס אויפן וועג, גייענדיק צום בית גלאַטשטיין, וויל איך זיך דערווייל אָפּשטעלן און אים ווינטשן אַ יונגן גוטמאָרגן אויפן שוועל פון זיינע נייע פופציק שעפערישע יאָרן.

II

ב. אַלקוויט

יעקב גלאַטשטיין

אַז איך בלעטער גלאַטשטיינס ביכער, פון אָנהייב אָן אָדער פון איצט אויף צוריק, שטעל איך זיך אָפּ אויף „יידישטייטשן". דאָ איז אַ מחיצה. נישט קיין קרייצוועג. קינסטלעריש איז דאָ כמעט גאָרנישט געשען. אָבער דאָ איז אַ צייט־גרעניץ. און אַלע ענדערונגען אין גלאַטשטיינס שאַפן זיינען, ווי זיין וואוקס, פאַרבונדן מיט צייט.

אין דעם לענגערן פּעריאָד, ביז נאָך „יידישטייטשן", האָט די ליטעראַטור אַ ביסל אַנדערש געקוקט אויף דעם פּאָעט, בכלל, און דער דרויסנדיקער קוק אויף דער ליטעראַטור איז געווען שטאַרק אַנדערש אין דער וועלט פון יענער צייט, ביז דאָס וואָרט פון דעם שרייבער איז אַריין אין דער ספערע פון דער באַזונדערער מאָראַל, וואָס מיר האָבן פריער געהאַט נאָר אין לשון־קודש און אין טייטש־ספרים, און דאָס האָט געענדערט דעם שרייבערס פּנים. אָבער ער איז, וואָס ער איז פריער געווען און וועט זיין נאָכדעם — דער פּאָעט, דער דערציילער, דער שאַצער און היסטאָריקער — אַנדערש קאָן ער נישט זיין, וואָס דאָס לעבן וויל אין אים זען אין דעם היינטיקן טאָג.

ביז נאָך „יידישטייטשן" איז גלאַטשטיין געווען דער דיכטער פון אַ נייער ריכטונג אין דער יידישער פּאָעזיע, איינער פון אַ גרופּע, וואָס איר הויפּט־געדאַנק קאָן אַזוי סומירט ווערן, אַז נישט נאָר קען דער

יידישער פּאָעט די וועלט־פּאָעטן, ער האָט אויך זיינע אייגענע באַציאונגען מיט דער וועלט, זיין וועלטלעכע אינטעליגענץ, זיין יידיש וועלט־בילד, און דאָס דאַרף זיך אָנזען אין זיינע לידער, אין די לירישסטע פון זיי.

און אַזוי איז גלאַטשטיין געווען פון סאַמע אָנהייב אָן, אָבער אויף אַ ביז־דעמאָלט אומבאַקאַנטן אופן: אַזוי פאַרפלאָנטערט אין סימבאָלן, אין זיינע לירישע לידער, ווי אַבשלום אין דעם געצווייג פון אייכנבוים, און אַזוי יידיש קלאָר אין זיי, ווי אין זיין ליד „כ׳בין אַ שוואַכער מענטש, אַ קלאָג אויף מיר", אין ערשטן בוך, דאָס ליד וואָס גלאַטשטיין האָט געשריבן בעת די פּאָגראָמען אין פּוילן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין דער אייגענער צייט איז ער דער זוכער, דער גרויסער וואָרט־קענער, וואָס זעט כסדר אַנדערע מיינען און נייע מעגלעכקייטן אין דעם וואָרט און ער עקספּרימענטירט אויף דעם געוואַגטסטן אופן.

מיט זיינע שפּראַך־עקספּערימענטן האָט ער ממש צעאַקערט דאָס יידישע לשון. און צי דער איינפלוס פון די עקספּערימענטן אויף גלאַטשטיינס שאַפן — אויב נישט אויף דער ליטעראַטור — איז גרעסער ווי עס איז געווען דאָס געשריי, וואָס די עקסטרעמע מוסטערן האָבן אַרויסגערופן, אָדער קלענער, דאַרף מען ערשט אָפּשאַצן.

נאָך „יידישטייטשן" קומט די מחיצה. אָבער עס איז דער אייגענער גלאַטשטיין. ער האָט זיך נישט ערשט אַנטפּלעקט אין די חורבן־לידער. עס וואָלט געווען אַן אומכבוד פאַר אונדזער ליטעראַטור, ווען מיר זאָלן זען דעם דיכטער ערשט און נאָר פון דער צייט אָן, וואָס זיינע לידער זיינען לידער אויף אונדזער נאַציאָנאַלער טראַגעדיע. פּערזענלעך מעג מען אָנערקענען אַ שרייבער ערשט און נאָר פון דער צייט, וואָס מען האָט זיך מיט אים איבערגעבעטן. ס׳איז אַוודאַי טשיקאַווע. ס׳איז אַ קוריאָז, אָבער אַ מענטשלעכער קוריאָז. ס׳קאָן אויך זיין שטאָף פאַר מעמואַרן, אָבער ווייטער פון דעם דאַרף עס נישט גיין.

די צייט־גרעניץ איז בולט אַפילו אין די צוויי פּראָזע ביכער, „ווען יאַש איז געפאָרן" און „ווען יאַש איז געקומען", וואָס זיינען צוויי בענד פון איין בוך. דער ערשטער באַנד איז אַרויס אַ יאָר נאָך „יידישטייטשן", אָבער געפאָרן איז יאַש פריער, אין דער צייט, ווען דער דיכטער האָט געזונגען:

אַלקאָלירטע רעדעריי
אַלצעצונגטע שפּראַכעריי

— — —

אַלגעדאַנקגעפאַרביי

פאַרנדיק אַהיים, פאָרט אים די היים אַנטקעגן, זי איז דאָ שוין אויף דער שיף. אָבער דאָס איז נישט די היים פון דער קעגנוואַרט און דאָס דראַמאַטישע איז — דראַמאַטיש אין רעטראָספּעקט. עס איז

געשען אין דער וועלט פון זיינע קינדער־יאָרן. די הויפּט־דראַמע איז אין לעבן פון דעם שווימענדיקן בבל. די היים אויף איר אייגענעם באָדן איז אַן אַנדערע היים. זי איז עלטער, זי איז טויזנט יאָר אַלט, אַזוי אַלט ווי די עלטסטע, שטאַרקסטע וואָרצלען פון יידישטייטשן— חומש־טייטשן, און דאָס לעבן פלאַקערט ווי דער פלאַם פון אַ גרויס ליכט, וואָס האַלט ביים אויסברענען.

מיט דער הויפּט־פיגור, אין צווייטן בוך, שטיינמאַן, וואָס איז נישט גלאַטשטיין, מיט די יידן פון דער קהילה, „די קינדער פון חת" און די יידן אין דעם „פאַראַד פון אָרעמקייט", מיט די קרעמער, לערער, ווייבער, בעלי־עגלות און דער רבישער סוויטע און דעם קראַנקן גאון, וואָס האָט „מיט זיך מיטגענומען אין קבר אַריין די ליכטיקייט פון זיינע רייד", און קיינער ווייסט נישט וואָס ער האָט געוואָלט, קיינער פאַרשטייט נישט וואָס ער האָט געשריבן — מיט זיי אַלע, פון אַלע זייטן, אַלע טיפן, אַלע הויכן, וואָס גיבן דעם בוך זיין פאַרנעם און דעם כאַראַקטער פון יידיש לעבן אויף אַ נאַציאָנאַלן מאַסשטאַב — מיט דעם אַלץ איז עס אַ דורכאויס ליריש בוך, ליריש ווי אַ ליד, און עס איז נישט קיין וואונדער, אַז דער זעכצן יעריקער עלוי, וואָס איז אַזוי וויכטיק אין דעם בוך ווי שטיינמאַן — ער, דאָס יינגל, וואָס וויל „באַנייען דעם גאַנצן יידישן געדאַנק" — שרייבט לידער ווי גלאַטשטיין, מיט זיין געוואַגטקייט, און די לעצטע ווערטער פון דעם עלוי, וואָס זיין „העלד פון חסידות", זאָגט ער, איז דער בראַצלאַווער, זיינע לעצטע ווערטער זיינען: „יידיש לעבן".

דאָסדאָזיקע לעבן — איך געדענק נאָך דעם איינדרוק פון די גרוסן, וואָס גלאַטשטיין האָט אונדז אָפּגעגעבן ביי זיין צוריקקומען פון לובלין, פון פּוילן — ווי שווער און ביטער דאָס לעבן איז געווען, ווי טראַגיש שווער, ערב אונטערגאַנג. אָבער מען האָט געלעבט. קיינער האָט נישט געקאָנט זען, אַז דער סוף איז אַזוי נאָענט, אַז דער חורבן וועט זיין אַזוי פולשטענדיק. שטיינמאַן שטאַרבט מיט געזאַנג. און מיט אים האָבן געזונגען יידן, וואָס דער דיכטער האָט פריער אַזוי געשילדערט: „די גאַנצע איובשאַפט האָט אויסגעשטרעקט די האַנט — נישט צו מיר פּערזענלעך, נאָר צו מיר, דעם שליח־צבור פון לעגענדאַריש ברויט". צו אים, און דורך אים, צו די קרובים אין אַמעריקע, צו אַמעריקע.

אין זיין קוק אויפן לעבן האָט גלאַטשטיין זיך געענדערט ווי מיר אַלע האָבן זיך געענדערט. קיין מענטש, קיין יידישער מענטש, איז נישט, און קאָן היינט נישט זיין, וואָס ער איז געווען מיט צען יאָר צוריק. גלאַטשטיינס ליד „אַ גוטע נאַכט, וועלט", וואָס איז אַריין אין דעם בוך „געדענקלידער", זעט אויס ווי אַ צייט־גרעניץ, אַ שאַרפע מחיצה אין זיין יידישן וועלט־באַנעם. אָבער איך זע דאָ נישט קיין מיטאַמאָליקן איבערברוך, וואָס זאָל פאַרוואַנדלען יאָ אין ניין, אָדער פאַרקערט. אפשר מאַך איך אַ טעות, אָבער איך זע נישט דעם איבערברוך. איך

זע, אויך אידעאיש, דעם אייגענעם גלאַטשטיין, וואָס אין זיין ערשטן בוך לידער.

די קאָפּיע, וואָס איך האָב פון זיין ערשט בוך, האָט צוויי אויפשריפטן. איינע איז צו מיר, די אַנדערע איז אַ פּראָיעקטירטער נאָמען פאַר דעם צווייטן בוך לידער און לייענט זיך: „צום שלאָס פון יאָ און אַנדערע דורכפאַלן”. דאָס בוך איז אַרויס אונטער אַן אַנדער נאָמען. אָבער עס זיינען דאָ דאָ צוויי לידער פון דעם פּראָיעקטירטן נאָמען. איינס: „צום שלאָס פון יאָ” און ס׳אַנדערע — „דאָס ליד פון דורכפאַל”.

אויך דאָס ליד פון יאָ איז אַ ליד פון דורכפאַל, פון ניין — פון ניין און אויב און ווידער ניין — צו יאָ און יאָ.

אויף מיינע פּילפּאַרביקע רייטוועגן ניין.
זינגט מיין האַרץ: יאָ. יאָ. יאָ.
ערגעצוואו:
אַרויף. אַראָפּ. אַרום.
קומסטו צום. קומסטו צום.
שטאָל און שטיינערנעם שלאָס פון יאָ.

און דאָס שטייגן אין דעם ליד פון דורכפאַל:

פון ערד ביז הימל אַ לייטער פון שטאַפּלען פון דורכפאַל.

קינסטלעריש איז עס דע ראַייגענער באַגריף פון שטייגן איבער דעם לייטער, וואָס זיין יעדער שטאַפּל אַרויף איז אַ שטאַפּל פון דורכפאַל — מער ווייניקער — נישט נאָר ביי גלאַטשטיינען, ביי אַלע קינסטלער. טייל בלייבן הענגען אין מיטן און קאָנען מער נישט שטייגן. אַנדערע פאַלן אַראָפּ, פּרובירן פון דאָס ניי. פּאָעטיש איז דער שלאָס פאַרשוואונדן פון דעם יאָ אין גלאַטשטיינס לידער. אָבער דער יאָ איז דאָ, אומעטום. פּאָעטיש איז יעדער ליד וואָס קאָמוניקירט עמאָציע, וויזיע, אַ ליד פון יאָ. יעדער ליד פון פיזישער אָדער מעטאַפיזישער שיינקייט איז אַ ליד פון יאָ. עס זיינען פאַרשוואונדן די „פּילפּאַרביקע רייטוועגן” פון גלאַטשטיינס ניין, אָבער ווי דעמאָלט פירט ער צו יאָ און ווי טראַגיש דער יאָ איז היינט, איז ער שטאַרקער, מעכטיקער, מאַגישער, ווי דער לעגענדאַרישער שלאָס.

וואָס ער האָט געזוכט און געפונען, יעדער נייקייט, פריער ווי איצט, דאָס אומקלאָרע ווי דאָס קלאָרע, לעבט אין דער פּשטות פון וואונדער און עס איז דאָ אין דעם אַן אומגעריכטע פרייד, וואָס איז — ווי דער פּאַטאָס אין די חורבן לידער — אַן אַפירמאַציע פון לעבן און פון לשון.

אין אַ מדבר בליט אַ מאַנדלשטעקן,
און אויף אים שפּראָצן יידישע ווערטער.

אַז מען וויל, איז דער מאַנדלשטעקן אַ געטאָ־שטעקן. ערגעץ אַנדערש האָב איך געשריבן, ריכטיקער: איינער פון די מענטשן אין מיין דערציילונג „מאָטיוון פון אַמאָל אין ניו־יאָרק” האָט געזאָגט: „רופט

עס נישט געטאָ־מאָטיוו. ׳אַ גוטע נאַכט, וועלט׳ איז אַ ליד פון יידישן ווידערשטאַנד”.

יאָ פון ווידערשטאַנד. יאָ נאָך יעדן דורכפאַל. יאָ אין דעם פינצטערן מויל פון יעדער חורבה, אין דער פאַרצווייפלונג פון דעם איבערבלייב, ווי אין דעם נייסטן ליד, גלאַטשטיינס, וואָס איז ווי „אַ גוטע נאַכט, וועלט” — און אפשר איז עס דער נייער: אַ גוטמאָרגן דיר, וועלט — דאָס ליד „אונדזער טאָגנדיקע נאַכט”:

שווער צו שפּינען פון פּחד גלויבן.
קיינער באַפעלט דיר נישט גאָט צו לויבן?
אָבער:
געלעבט, געלעבט און נישט געטראַכט.

דאָס זיינען, מיין איך, די הויפּט־שטריכן פון גלאַטשטיינס קינסטלערישער פּערזענלעכקייט. אַזוי זע איך אים פון אָנהייב אָן. מען קאָן אים זען אַנדערש, יעדער ווי ער זעט. דער וועג פון יעדנס צוגאַנג צו אַ שרייבער הייבט זיך אָן פון אים אַליין, פון דעם אָפּשאַצער, און די אָפּשאַצערס פון אַ גרויסן שרייבער זיינען אַלע אינאיינעם, די ווייטע, ווי די נאָענטע ווי די וואָס זעען אים אין דער פּערספּעקטיוו פון זייער גאָלדענעם מיטלוועג.

אין זיינע „אַפאָריזמען וועגן קריטיק” שרייבט גלאַטשטיין, אַז „יעדער קריטיקער בויט זיך אויף זיין ליטעראַרישע געביידע און דאָרט באַזעצט ער זיינע שרייבער”. אמת. אָבער דער שרייבער וואוינט נישט נאָר אין אַ ווינקל, אין אַ חדר פון דעם קריטיקערס געביידע, צוזאַמען מיט אַנדערע, אָדער אין אַ באַזונדער אַלקער. דער גרויסער שרייבער וואוינט אויך אין אַן אייגן הויז, וואָס די קריטיק, נישט איין קריטיקער, האָט עס אויסגעבוט צוליב אים — און דאָ, אין דער געביידע, וואוינען אויך די קריטיקער, וואָס האָבן אים אָפּגעשאַצט.

איך מיין, אַז פּרץ, למשל, איז נישט נאָר פּרץ אין זיינע ווערק, וואָס דורך זיי האָט ער, ווי גלאַטשטיין האָט אים אָפּגעשאַצט, געשאַפן „אַ יידישן נייצנטן יאָרהונדערט”. פּרץ איז אויך אין דער אומגעהייערער געביידע פון ליטעראַטור קריטיק, וואָס איז אויסגעבויט געוואָרן צוליב אים, זיינע ווערק, זיין צייט, זיין פּערזענלעכקייט.

נישט אַרום יעדן גרויסן שרייבער איז די געביידע פון ליטעראַטור־קריטיק אַזוי גרויס — אַזאַ עשירות פון געדאַנקען, סאָציאַלע, עטישע אידייען, גייסטיקע זוכענישן, קולטור פאָרשונג. עס זיינען אויך דאָ וויכטיקע, אָריגינעלע פּאָעטן און דערציילער, וואָס זיינען, אַזוי צו זאָגן, היימלאָז אַלע זייערע יאָרן. מען זעט זיי אַפילו נישט צווישן די „פּעריפּערישע איינוואוינער”, אַרום דעם הויז פון דעם אָדער יענעם קריטיקער. זיי זיינען די אייביקע וואַגאַבונדן אין דער ליטעראַטור קריטיק און זייער לעבן איז אַן אייביקער פּראָטעסט קעגן דער אָרדענונג פון דער קריטיק.

גלאַטשטיין איז — אויך אין דעם — איינער פון די אייגנאַרטיקסטע שרייבער, וואָס אונדזער ליטעראַטור האָט ווען עס איז געהאַט. אויך אין דעם איז ער אַנדערש. ער, וואָס אַזוי פיל איז וועגן אים געשריבן געוואָרן, איז פונדעסטוועגן אַ דרויסנדיקער מענטש פאַר דער ליטעראַטור קריטיק, אָפט אַ ליבער, זייער חשובער גאַסט, וועמען מען לויבט און מען הויכט און מען פּרייזט. אָבער עס פילט זיך אַן אומזיכערקייט מיט דעם דיכטער, אַ ביסל אויך מיט דעם דערציילער, נאָך מער מיט דעם גלאַטשטיין, וואָס האָט אייגענע מיינונגען וועגן ליטעראַטור און אַן אייגנעם סטיל פאַר די מיינונגען — אַן אומבאַקאַנטן, איך וואָלט געזאָגט, פּאָעטיש אַקסיאָמאַטישן סטיל, וואָס איז אָבער ווי פּשוטע פּראָזע און נישט אַזוי פּשוט — אַזוי, אַז אַפילו צווישן אים און דעם קריטיקער, וואָס באַוואונדערט אים, בלייבט שטענדיק אַן אומגעזעענע דיסטאַנץ.

וועגן זיינס אַן איינציק ליד, די באַרימטע „גוטע נאַכט" דער וועלט, איז געשריבן געוואָרן אפשר מער ווי וועגן אַ האַלב טוץ אָנערקענטע פּאָעטן. אָנהייבנדיק מיט גלאַטשטיינס אָנזען אין דער פּאָלעמיק אַרום „אינזיך", די אָפּשאַצונג פון זיין אָרט אין דער גרופּע, פון אים אַליין, זיינע ערשטע לידער ביכער און, נאָכדעם, די גרויסע צאָל אַרטיקלען, רעצענזיעס, קורצע און לענגערע באַטראַכטונגען, וואָס עס האָבן אַרויסגערופן זיינע שפּראַך עקספּערימענטן, די לידער ביכער „קרעדאָס", „יידישטייטשן", „געדענקלידער" און, דער עיקר, די פּראָזע ביכער — „ווען יאַש איז געפאָרן" און „ווען יאַש איז געקומען" — דאָס אַלץ אינאיינעם איז באמת אַן אימפּאָזאַנטע געביידע.

און ווען איך זאָג, פונדעסטוועגן, אַז גלאַטשטיין איז דאָ, לויט מיין איינדרוק, אַ דרויסנדיקער מענטש, מיין איך נישט, אַז שולדיק איז די ליטעראַטור קריטיק — אַז ער ווערט נישט געהעריק אָפּגעשאַצט, אָדער, אַז קיין לויב קאָן אים נישט באַפרידיקן, אָדער — און דאָס וואָלט געווען דער גרעסטער פון די אַבסורדן — אַז גלאַטשטיין איז אַזאַ אומפריינטלעכער מענטש, וואָס קאָן נישט פאַרגעבן און פאַרגעסן. דרך אַגב, דער אידיאָם איז דאָ אַן איינזייטיקער. אויך די אַנדערע זייט האָט געהאַט גענוג, וואָס צו פאַרגעבן און פאַרגעסן. איך ווייס נישט ווער מער.

גלאַטשטיין איז פון אָנהייב אָן אָנערקענט געוואָרן פון אַלעמען, אָבער מיט רעזערוואַציעס, וואָס האָבן, אַזוי צו זאָגן, אָפּגעטיילט דעם פּאָעט פון זיין טאַלענט און אים אָנגענומען, דעם טאַלענט, רוי — דאָס איז גאָטס גאָב און דאָס האָט מען אָנגענומען — נישט דאָס נייע אין דעם פּאָעט, זיין אַנדערשקייט, זיינע אידייען, זיין ליטעראַרישע אינטעליגענץ, זיין קומען מיט אַ גרופּע, מיט אַ ריכטונג: דעם „אינזיך". דער „אינזיך", ווידער, איז אָפט געווען מער ווי אַגרעסיוו, ער איז געווען אַגרעסאָריש, און אוודאי זיינען געווען קאָלעגן, וואָס האָבן זיך געפילט

געטראָפן, ווייטיקדיק געטראָפן.

פונדעסטוועגן, אין יענער צייט האָבן מיר געהערט וועגן אַן אויסברוך פון פיזישער קולטור אין אַ ליטעראַטן פאַראיין — נישט אין ניו־יאָרק, נישט אין אַמעריקע. אויב אויך דאָ איז עס אַמאָל געשען, האָט עס נישט געהאַט קיין שייכות מיט דעם „אינזיך". עס זיינען געווען געשפּאַנטע באַציאונגען, איבערגעריסענע באַציאונגען, אָבער איך ווייס נישט פון נאָך אַ גרופּע, וואָס איז געווען אַזוי צעקריגט מיט דער ליטעראַטור און אין דער אייגענער צייט געלעבט אַזוי בשלום מיט קאָלעגן שרייבער.

דער „אינזיך" איז געגאַנגען די גאַנצע צייט צווישן די צוויי וועלט־מלחמות. דאָס מיינט ,אַ גאַנצע תקופה. דער זשורנאַל איז עטלעכע מאָל אָפּגעשטעלט געוואָרן און ווייל ער איז ווידער און ווידער באַנייט געוואָרן ,מיינט עס, אַז ער איז די גאַנצע צייט געווען מיט דער גרופּע, און מען קאָן נישט זאָגן, אַז דאָ זיינען די „פאָרמאַציע יאָרן" פון גלאַטשטיינס קינסטלערישער פּערזענלעכקייט — דאָ איז דער גאַנצער גלאַטשטיין, ביז דעם גרויסן יידישן חורבן. דאָ איז דער דיכטער און פּובליציסט פון די שפּעטערדיקע חורבן־יאָרן.

דאָ איז גלאַטשטיין אין זיין אייגן הויז, מיט זיינס גלייכן, זיינע נאָענטע, וואָס זיינען אפשר געווען זיינע אידעאַלסטע קריטיקער. איך זאָג אפשר, ווייל דער אידעאַלער קריטיקער, דער זוכער, דער דערזעער און אַנטדעקער, איז נישט הוילע באַוואונדערונג. ער איז איבערלייגט, ער איז אַנאַליטיש, ער זעט אומווערטן און וואַרט אויף נייע אַנטוועקלונגען. ער איז ער, און דאָס איז זיין ווערט אין דער ליטעראַטור. גלאַטשטיינס נאָענטע האָבן אים, ווי ער זיי, כסדר אַנטדעקט און באַוואונדערט: אין יעדער ניי ליד אַנטדעקט זיין גרויסקייט, געזען זיין אָריגינעלקייט און געזען, וואָס אַנדערע וועלן זען אין צען יאָר אַרום, אין צוואַנציק יאָר אַרום. זיי האָבן אים באַוואונדערט שורה ביי שורה — מיר האָבן דעמאָלט געזוכט דעם דיכטער קודם אין דער שורה — און נישט פאַרשטאַנען, פאַרוואָס אַנדערע פאַרשטייען נישט זיין אומפאַרשטענדלעכקייט, די אומפאַרשטענדלעכקייט פון דער גאַנצער גרופּע.

מען רעדט נאָך היינט אויך וועגן אומפאַרשטענדלעכקייט, נישט ביי אונדז — אין דער אַמעריקאַנער פּאָעזיע. די בעסטע אַמעריקאַנער פּאָעטן ווערן איצט באַשולדיקט אין אומפאַרשטענדלעכקייט. אין דער נייסטער אַטאַקע אויף אומפאַרשטענדלעכקייט אין דער אַמעריקאַנער פּאָעזיע, אין הערבסט, 1946, ווערט געזאָגט, אַז דאָס איז „עקזיביציאָניזם", אַז די לידער זיינען „רעטענישן". וועגן גלאַטשטיינס בוך „קרעדאָס", וואָס איז דערשינען אין 1929, האָט אַ באַרימטער יידישער שריפטשטעלער געשריבן: „עפּעס רעטענישן" און „צופיל — סנאָביזם".

ג ע צ ע ל ט ן

איך שטעל מיך אָפּ אויף דעם נישט מיט פֿאָרוואורף צו יענעם חשובן יידישן שרייבער. ער קאָן אַוודאַי זאָגן, אַז די, וואָס באַשולדיקן היינט די בעסטע אַמעריקאַנער פּאָעטן אין אומפֿאַרשטענדלעכקייט צוליב עקזיביציאָניזם, זיינען פּונקט אַזוי גערעכט ווי ער איז דעמאָלט גע־רעכט געווען, ווען ער האָט אַזוי באַשולדיקט גלאַטשטיינען און, דאַכט זיך, אַנדערע פֿון זיין גרופּע. איך שטעל מיך אָפּ אויף דעם, ווייל דאָס ניט־פֿאַרשטאַנענע, גלאַטשטיינס זוכן און עקספּערימענטירן, איז דאָס סאַמע וויכטיקסטע אין דעם וואוקס און אין דער אַנטוויקלונג פֿון זיין שאַפֿן.

דער פּאָעט, אַפֿילו דער געהאָרכזאַמסטער פֿון די קלאַסישע אבות, איז, קודם כל, דאָס לשון — ער איז אינגאַנצן ביד הלשון. קיין פּאָעט מיט אַזאַ פֿאַרמעגן פֿון וויסן, קולטור, אַזאַ פֿאַרנעם און וועלט־באַנעם, ווי גלאַטשטיינס, האָט נישט קיין פּשוטער לשון ווי עס איז זיין יידיש. איך האָב אויך אַ טראַכט געטאָן פֿון די גרויסע ענגלישע פּאָעטן, וואָס איך קאָן. גלאַטשטיינס לשון איז נישט ניי און נישט יונג, עס איז אין זיינע יאָרן, עס איז ער, און ער איז שטאַרק געראָטן אין דער מאַמען, ווי זי איז אין זיין פּאָעמע „כ'טו דערמאָנען" — אַן אַלט יידיש לעבן וואוינט אין גלאַטשטיינס לשון —עס איז מאַמע לשון פּלוס גלאַטשטיין.

און דער פּלוס, ווי קאָמפּליצירט ער איז אין זיינע עמאָציעס, זע־אונגען און סימבאָלן, איז ער קיינמאָל נישט געווען אַזוי אומפֿריינטלעך, ער זאָל זיך באַמיען צו שרייבן אומפֿאַרשטענדלעכקייטן. אין דעם אַלטן יידישן לעבן, וואָס וואוינט מיט אים אין דעם לשון, איז דאָ חריפֿות, קאַטאָוועס, ניגון און ווערטער. אַמאָל וויל עס זיך אַ שפּיל טאָן, אויב נישט מיט אַ קינד, איז מיט אַ וואָרט: זינגען אַ וואָרט. בעסער — זאָל עס זיך אַליין זינגען, ווי „טירטל טויבן", אין ערשטן בוך.

דאָס וואָרט קומט אין מיטן „אימפּולסן פֿון געדאַנק", אפשר אין מיטן דעם ווי ער האָט, אין יענע יאָרן, אַזוי יונג זיך געפֿרעגט: „איך? ווער בין איך?" אין אַ זוניקן טאָג, אויף אַ גרינעם אָמניבוס איבער ריווער־סאַיד דראַייוו — אויך דאָ זיינען דאָ טויבן; און דער האָדסאָן, אַ מיידל, דער אָפֿענער קאַרק פֿון אַ מאַטראָס, אַן אַלטיטשקער און אויף אים קוקט ער, אַרום אים וועבן זיך זיינע געדאַנקען, ביז ער זעט „דעם סקעלעט אַדורכשפּיגלען" דורך די אָדערן און דער הויט „און די געלע, ברייטע, טויטע נעגל". און מיט אים פֿאָרט ער: „שעהן, טעג, יאָרן, יאָרהונ־דערטער", ביז ער קומט צו אַן אַנדער אַלטיטשקן אין דעם געזאַנג פֿון „זילבערשרעקן", אין צווייטן בוך, און „זיבעצן לבנות" און דורך דער וועלט פֿון געשעעניש — „סאַקאָ און וואַנזעטי", „מאַרשאַלקו", „דאָרט וואָ די צעדער" — און אין אייגענעם לעבן, מיט דעם ווילן צו „קאַטאַ־לאָגירן אַלץ וואָס איז אומפֿאַרשטענדלעך — מיט דעם פּלאַטער פֿון אַ וואָרט", אין דריטן בוך, ביז ער קומט צו די חידושים פֿון אָנהייב לעבן, אַזוי ווי אין דעם ליד „זייגער און מאַמע", אין „יידישטייטשן".

די אומפֿאַרשטענדלעכקייט איז דאָ קלאָר פֿאַר אַלעמען. צוויי הויפּט־זאַכן זיינען וויכטיק. די אַסאָציאַציעס פֿון געדאַנק, וואָס גלאַט־שטיין האָט, ווי אַנדערע, געגעבן אין זיין ליד און דער פֿרייער פֿערז, וואָס איז ביי אים — שוין נישט ווי ביי אַנדערע. דער פֿרייער פֿערז איז אַ מעטאָד, אָבער נישט ביי גלאַטשטיינען, נישט איצט און נישט אין די ערשטע יאָרן. גלאַטשטיין און פֿרייער פֿערז זיינען אידענטיש.

גלאַטשטיין, וואָס האָט אין זיינע שפּראַך עקספּערימענטן זיך דער־וועגט אַזויפֿיל, האָט זיך קוים צוגערירט צו מעטרישע פֿאָרמען, נישט ווייל ער האָט עקספּערימענטירט און דערפֿאַר כסדר געשריבן אין פֿרייען פֿערז, נאָר ווייל די מעטישע פֿאָרמען זיינען, מיין איך, קעגן דער טבע פֿון זיין לשון, אַזוי ווי געוויסע גרונד־געזעצן פֿון דער געזעלשאַפֿט זיינען קעגן דער טבע פֿון אַ פֿרייען מענטש, וואָס לעבט אָבער אין דער שטרענגסטער אינדיווידועלער אָרדענונג.

אין אַלע זיינע לידער ביכער איז דאָ אַן איינציקער סאָנעט. גלאַט־שטיין האָט געשריבן און שרייבט געבונדענע פֿערזן. ער האָט מוסטערן, וואָס זיינען, אין געבוי, ענלעך צו קלאַסישער פֿאָרם, אָבער נאָר ענלעך. די מוזיקאַלישקייט איז אַ פֿרייע —די מוזיקאַלישקייט פֿון אַ פֿריי לשון. ער האָט לידער ווי דאָס שטיק אַנטיקע יידיש לעבן „אַ פֿאַרטריפֿ־טער לייכטער" און ער נוצט דעם גראַם, אָפֿט אויף אַן איבערראַשנדיקן אופֿן, אָבער אַלע לידער זיינען אונטער דעם חותם פֿון פֿרייען פֿערז, וואָס האָט ביי אים אַן אייגענע קאָנווערסאַציאָנעלע מעלאָדישקייט, אַ מעלאָדישקייט, וואָס גייט איבער אין רעטשיטאַטיוו אין די פֿריע לידער פֿון פּערזענלעכער און נאַציאָנאַלער טראַגיק:

האָבן די קעמלען ניט דערצויגן מיט די לאָגלען.
האָבן בייזע ווינטן און האָגלען צעלעכערט די לאָגלען.
אוי איז מיר, אוי איז דיר.

ווי אין ערשטן בוך, ביז ער דערגייט צו תפֿילה געזאַנג, צום טאָן פֿון אַ פּיטן, ווי אין „געדענקלידער":

ס'ווערט אונדז אָרימער דאָס לעבן און קלענער די וועלט,
געמינערט אונדזערע פֿריינט, צעלפּאַך אונדזערע שונאים.

און ביז דער נייסטער פּאָעמע, „כ'טו דערמאָנען", וואָס האָט דעם ריטם און דעם אָטעם ווי פֿון נייע כוחות נאָך אַ טראַגישער מיד־קייט, דאָס געמיט ווי ביי אויפֿשטיין צו נעילה:

נאָך די זאַכן וויל איך דערמאָנען,
— — — — —
נאָר דאָס דאַרף איך דערמאָנען,
— — — — —
נאָך דאָס מוז איך דערמאָנען.

דאָס איז אַ שטראָם פֿון לירישער כראָניק, פֿון די „באַזונדערע,

קלענערע חורבות״, אַ שטראָם, וואָס שווענקט אַוועק אַלע קליינע רייד וועגן פּאָעטישער מייסטערשאַפט. אָבער איך רעד דאָ וועגן גלאַטשטיינס לשון, וועגן זיין פרייען פערז, וואָס איז, ווי איך זע אים, דער סטיל פון זיין דיכטערישער פּערזענלעכקייט.

זיין ערשט בוך האָט גלאַטשטיין אַרויסגעגעבן אונטער דעם נאָמען „יעקב גלאַטשטיין״. דאָס צווייטע בוך הייסט „פרייע פערזן״. די נעמען פון זיינע ביכער זיינען נישט קיין צופעליקע. אַגב, אויף וויפיל איך ווייס, איז עס געבליבן דאָס איינציקע יידישע לידער־בוך, וואָס זיין טיטל איז דעם דיכטערס נאָמען, אָבער עס איז נישט קיין נייעס אין דער אַלטער יידישער ליטעראַטור, נישט אין דער רעליגיעזער ליטעראַטור, שוין אָפּגערעדט פון דער ביבל. אַפּנים, אַז עס איז געווען אַ טעות, וואָס מען האָט געמיינט, אַז גלאַטשטיין, דער גאַנצער אינזיך איז געקומען אַ תל מאַכן פון טראַדיציע. אַפּנים, אַז געהאַנדלט האָט עס זיך נישט אין גראַם און פאַרשטענדלעכקייט. עפּעס אַנדערש, לאָמיר זאָגן אַ געוויסע פאַרעלטערטקייט. אָבער אַלטקייט, אין דעם וואָס איינער שרייבט, אַלט־קייט פאַר זיך אַליין איז דאָך נישט קיין טראַדיציע. און אפשר איז עס יאָ טראַדיציע.

דאָס אַלטע און דאָס נייע אין די נעמען פון די צוויי ערשטע ביכער, „יעקב גלאַטשטיין״ און „פרייע פערזן״ — וואָס די צוויי נעמען מיינען — דאָס איז יעקב גלאַטשטיין. ביידע צוזאַמען מיינען: די אויטענטישקייט פון זיין וואָרט, דער כוח צו זיין אינגאַנצן ער.

עס איז נויטיק אַ העכערע מדרגה מייסטערשאַפט צו שרייבן גוטן, האַרמאָנישן פרייען פערז. דער עיקר, מען מוז האָבן אַן אויער פאַר דער מעלאָדישקייט פון אַן איינציקער שורה, וואָס דאַרף נישט וואַרטן, אַז די צווייטע, דריטע אָדער פערטע שורה זאָל זי אויסלייזן מיט אַ גראַם פון איר פאַרלוירנקייט, און מען מוז כסדר זען, כסדר האָבן וואָס צו זאָגן — וואָס צו זינגען, אין דער צוזאַמענקייט פון די שורות — און די בעסטע זאַך איז, אַז מ׳איז אַ ביסל יינגער פאַר אַן אָנהייב.

נישט גלאַטשטיין אָדער ווער עס איז אין דעם „אינזיך״, האָט ווען עס איז צוריקגעוויזן מעטרישע פאָרמען אָדער דעם גראַם. פאַרקערט. לעיעלעס האָט אַרויסגעוויזן גרויס מייסטערשאַפט אין אַלע פאָרמען און געשאַפן לידער אין פורעמס, וואָס די יידישע פּאָעזיע האָט נאָך נישט געהאַט. טייל פון מינקאָווס בעסטע לידער זיינען מעטריש און מיט גראַ־מען. און איך שלאָג נישט פאָר קיין רעוואָלוציע אָדער קאָנטער־רעוואָ־לוציע קעגן גראַם. אָבער, אַז עס איז ביי אונדז מיט אַ שטיקל צייט צוריק אויפגעהויבן געוואָרן אַ דעבאַטע, צי מעג מען הנאה האָבן פון לידער אויף דעם יידישן חורבן, האָב איך נאָר געטראַכט פון יענע שלעכטע לידער, וואָס גראַמען זיך, און געקלערט, אַז דאָס געפיל פון פאַרשוועכונג רופן זיי אַרויס נאָר מיט דעם, וואָס זיי גראַמען זיך.

וואָס איך מיין, איז, אַז דער גראַם גיט דעם שלעכטן ליד אַ פאַר־מעלקייט, וואָס פּאַרט זיך נישט מיט אַ צערודערט געמיט, מיט די טיפע עמאָציעס, וואָס וועגן זיי וויל עס זינגען אָדער דערציילן. דער גראַם ביי איינעם, וואָס שרייבט נישט אָן טאַלענט, קאָן אָפּט זיין אַן אינספּי־ראַציע, ער קאָן באַפעסטיקן אַ מעטאַפאָר אָדער אים אַרויסרופן. אַ דיכטער וועט גלייך אָפּשטעלן דעם גראַם, וואָס וויל זינגען סאָלאָ, אָן דעם ליד. דער גראַם קאָן האָבן זיין אייגענע באַרעכטיקונג, מיט אַ באַזונדערן חן אָדער צוגאָב צו דער מוזיקאַלישקייט פון ליד. ער קאָן זיין ווי ביי א. סוצקעווער, ווי אין דעם ליד „סוצקעווער״, וואָס גלאַט־שטיין האָט זיך געגעבן אַ מתנה צו זיין יובל:

ער טרייבט פון זיך הונגער, ביטערקייט און סם
און צינדט אָן די פינצטערע שורות
מיט דעם ליכט פון אַ גראַם.

ווי אין דעם פאַרביקן, קאָשמאַריקן גראָטעסק פון הערבסט, ווי די ערשטע שורה זאָגט, „אין יאָר ניינצנהונדערט זעקס״:

ס׳מאַרשירן די קיילערס פון סדום,
מיט בלוטיקע פאַרטוכער.
גוואַלט, אַזויפיל שוימענדיקע ביר־פעסער.
אַזויפיל פאַרשייטע גאָפּל־מעסער.
אַזויפיל פילדערנדיק געשיר,
אַזויפיל ווייַן, טאַנץ, ליכט, קאָליר.
אַזויפיל בורלעסקישע עס־פּראָבלעמען —
די טויטע צו פאַרשעמען.

און ווי דאָס גרויס־דיכטערישע, גרויס־יידישע וואָרט פון דעם ליד „אונדזער טאָגנדיקע נאַכט״, פון דער אייגענער צייט:

שווער די נאַכט דורכצוהאָפן?
אָבער אַזוי האָט גאָט באַפוילן:
אַפילו ווען אַלע לענדער זאָלן ווערן אונדזער פוילן,
אַלע הייליקע שריפטן טויטע טייטשן,
אַלע מענטשן אונדזערע דייטשן —
געלעבט, געלעבט און נישט געטראַכט.
שומר, שומר האַלט די פעסטונג פון אונדזער נאַכט.

גלאַטשטיין, האָף איך, וועט מיר פאַרגעבן פאַר אָפּטיילן שטיקער לידער פון זייער גאַנצקייט. איך האָב באַוואונדערט ווי ביי דעם דיכטער, וואָס זיין ליד איז שטענדיק אונטער דעם חותם פון פרייען פערז, איז פון דעם ביבלישן: „אַזוי האָט גאָט געזאָגט״, געוואָרן: „אַזוי האָט גאָט באַפוילן״ און „אַפילו ווען אַלע לענדער זאָלן ווערן אונדזער פוילן״.

אין דער דעבאַטע וועגן חורבן לידער, אָדער קינות, איז גלאַט־שטיין געווען אַ נוגע בדבר. ביי אַן אַנדער געלעגנהייט, שרייבנדיק וועגן

דעם מקונן ז. סעגאַלאָוויטש, האָט ער געזאָגט: „ס׳קאָן זיין, אַז מען וואָלט טאַקע באַדאַרפט פּראָקלאַמירן ביי אונדז אַ שמיטה אויף לידער שרייבן און אויף דעם, וואָס מען האָט אין רואיקע צייטן, גערופן — פּאָעזיע". ווען איך האָב דאָס געלייענט, האָב איך עס פּרובירט אַביסל מאָדיפיצירן: ס׳קאָן זיין, אַז מען וואָלט טאַקע באַדאַרפט פּראָקלאַמירן ביי אונדז אַ שמיטה אויף די גראַמען, וואָס גיבן דעם שוואַכן ליד פאָרמעלקייט, דער־מאָנען אין דעם ערגערן ליד, בדחנות און ביידע, די מעטריק מיט דעם גראַם, זיינען חתונה קליידער פאַר דער אבלות אין דעם שלעכטן ליד.

שלעכטע לידער מוז מען אָבער שרייבן. אונטער אַלע אומשטענדן, זעט אויס. די שרייבער מוזן און זיי זיינען אויך אַ באַשטאַנדטייל פון אַ לעבעדיקער ליטעראַטור. עס וואָלט אָבער געווען וויניקער פאַרדראָס, וויניקער האַרצווייטיק, ווען די שרייבער פון שלעכטע לידער וואָלטן געזען נייע גוטע מוסטערן פון פרייען פערז, און אויך פּרובירט. גראַמען אָן לידער קאָן מען שרייבן מער ווי לידער אָן גראַמען. אויף לידער אָן גראַמען און אָן טאַלענט קאָן מען לאַנג נישט עקזיסטירן.

גלאַטשטיין דערציילט, אין זיין אָפּשאַצונג פון סעגאַלאָוויטשן, וועגן אַ „אַ גאַנצן פּאַק לידער", אין מאַנוסקריפּט, „דירעקט פון יאָמערטאָל. די לידער האָט געשריבן אַ יונג יידיש מיידל, וואָס איז איבער דריי יאָר געווען אין בוכענוואַלד". אָבער דאָס זיינען האַרצרייסנדיק שלעכטע לידער. און ווייל אַזוי, זיינען זיי „אפילו . . . מאָגערער ווי דער מאָ־גערסטער רעפּאָרטאַזש פון בוכענוואַלד".

ווייל דאָס לשון פון דעם קלאָגער, ווען ער אָדער זי האָט זיך גענומען צו דער פּען, איז נישט אויטענטיש. אַלץ איז אויטענטיש, נאָר נישט דאָס לשון אויפן פּאַפּיר, נישט ווען עס וויל ווערן ליד. אפשר זיינען נאָך דאָ אַזעלכע, וואָס וועלן זיך אַנטפּלעקן מיט דער אויטענטיש־קייט פון אַ פּאָעט, אַ שרייבער. אַזעלכע זיינען געווען, זיינען דאָ, און פון די, וואָס זיינען פריער געווען — געציילטע זיינען געבליבן. דער ערש־טער צווישן זיי — א. סוצקעווער, וועמען דער חורבן האָט געשטאַרקט, אים גרויס געמאַכט און זיין רום איז דער רום פון אַ מאַרטירער.

דער יידישער חורבן — צוליב איין אָנגעזעענעם יידישן שרייבער, וואָס האָט אַזוי נישט איבערגעלייגט דערקלערט, אַז קינות, ווייל געשריבן פון אַ פּאָעט אין אַמעריקע, אפשר „זיצנדיק אין אַ ווייכן שטול ביי אַ טעפּל הייסע קאַווע", זיינען נישט עכט, מוז מען עס זאָגן אַזוי עלע־מענטאַר, אַז דער יידישער חורבן — איז נישט נאָר דער חורבן פון די, וואָס זיינען אומגעקומען און פון די, וואָס זיינען אַרויס פון גיהנום מיט אַ שאָטן פון לעבן. זיי זיינען די קדושים, די מאַרטירער. אָבער עס איז דער חורבן פון דעם גאַנצן יידישן פאָלק, פון יעדן ייד, אומעטום, און אַז אַ יידישער פּאָעט זאָגט קינות, זיינען דאָס קינות אויף זיין חורבן.

און די קלאָג לידער, די חורבן לידער, וואָס גלאַטשטיין האָט ביז

איצט געשריבן, זיינען קינות אויף זיין יידישן חורבן און אַזוי אויטענ־טיש ווי די לירישסטע פון זיינע לידער — און זייער איינדרוק, צוזאַמען, אַזוי געוואַלדיק.

ווייל גלאַטשטיין איז אַזוי אינטים מיט דעם יידישן לשון, ווייל דאָס לשון איז ביי אים פריי פון פאָרמעלקייטן, ווייל ער האָט עקספּערימענטירט און, נאָך מער, ווייל ער האָט אין דער אייגענער צייט דערציילט אַ מעשה אין זיינע לידער און געזונגען א ניגון, פון אָנהייב אָן — פון „פאָלג איך נאָך דעם שטערן אין מערב זייט", ביז „דאָס פאָלקסליד זינגט דעם שניידער" — איז זיין לשון אַזוי רייך און אַזוי פאַרשטענדיק אין די טעג פון נאַציאָנאַלער טראַגעדיע.

אַזוי שעפעריש פאַרשטענדיק. און דאָס וואָרט וואָונדערט. עס ווערט אַן אָנלען, אַ העכערע רעאַליטעט, אַ חלום־וואָר, וואו לעבן און טויט לעבן אין איינעם. עדות איז דער גרויסער אמת, אַז פון די אומגעקומענע אין געטאָ־אויפשטאַנד איז געוואָרן „איין געטלעכער אַנאָנים". און עדות זיינען מיר, וואָס „נאָך אַזויפיל טויטן שטייען מיר אויפסניי געבוירן". דער צווייפל אַליין איז אַן עדות, אַפילו די כפירה איז גלויבן. „גאָט פון מיין אומגלויבן", זאָגט ער אין דעם ליד „מיין וואָגל־ברודער".

און ווי גרויס עס איז דער פּאַטאָס אין די לידער — „דער גאָט פון טרויעריקן שבת", „נישט די מתים לויבן גאָט", „נאַכטלידער" — און וויפיל מאָל, ווען איך האָב גענומען לייענען „אָן יידן", האָט דאָס אויג זיך אומגעקערט צו איין וואָרט אין דעם אָנהייב, ווי אַזוי דאָס וואָרט שטייט אין דער שורה:

אָן יידן וועט נישט זיין קיין יידישער גאָט.
גייען מיר, חלילה, אַוועק פון דער וועלט,
פאַרלעשט זיך דאָס ליכט פון דיין אָרעם געצעלט.

חלילה איז דאָס וואָרט, דער פלאַטער פון דעם וואָרט, און דער פּאַטאָס אין די לידער, וואָס פירט צו אַ נייער אַפירמאַציע פון לעבן.

איך שרייב, נישט האָבנדיק פאַר זיך זיין ניי בוך, „שטראַלנדיקע יידן", וואָס איז נאָך נישט דערשינען. איך האָב זיך נישט אָפּגעשטעלט אויף ביכער באַזונדער, אַפילו נישט דערמאָנט ביים נאָמען באַזונדער דערגרייכונגען אין די ביכער, ווי „דער בראַצלאַווער צו זיין סופר", די ליבע לידער און לידער פון שאַרפער סאָציאַלער סאַטירע. איך האָב געוואָלט שרייבן אַ פאָרוואָרט, בעסער, ווייזן דאָס הינטערלאַנד פון דעם דיכטער, דערציילער, קריטיקער און פּובליציסט, פון וואַנען ער קומט.

אין דעם הינטערלאַנד בין איך אויף טשיקאַוועס פאַרבייגעגאַנגען די שפּראַך עקספּערימענטן אין פּראָזע: „ווען דזשאָיס וואָלט געשריבן יידיש", וואָס דזשאָיס וואָלט אַזוי נישט געשריבן, ווען ער וואָלט געשריבן יידיש, סיידן ער וואָלט אויך געווען גלאַטשטיין. דער פאַר־גלייך, דאַכט זיך מיר, איז ווי פון אַ קינסטלער אַ מאָנאַך און אַ יידישן

פאָעט מיט אַזאַ חוש פאַר שפּראַך הומאָר, אַז ער האָט דערזען ווי דאָס לשון אַליין קאָן לאַכן, ווי ווערטער צווישן זיך קאָנען שפּעטן, קאָנען אויף געלעכטער צונויפפירן אַ וואַנט מיט אַ וואַנט און ס׳זאָל זיך שאַפן אַ צירק פון שפּראַך־קוריאָזן מיט באַנאַליטעטן, וואָס גייען אום ווי די קלאונען און מאַכן חוזק פון זיך אַליין.

דער ערנסט דערפון איז, וואָס דאָ ווערט אָנגעוויזן אויף אַן אומגעהייער עשירות פון יידישע שפּראַך מעגלעכקייטן. דערפאַר וועט עס אַוודאַי אַריינגענומען ווערן אין גלאַטשטיינס געזאַמלטע ווערק.

ווער עס קאָן זיך פאָרשטעלן גלאַטשטיינס אַלע ווערק, צוזאַמען, דער קאָן זען דעם דיכטער איבעררעאַשנדיקער ווי ער איז און די יידישע ליטעראַטור אין אַמעריקע — גרעסער וו זי זעט אויס אין איר צעוואָרפנקייט און פאַרזעענקייט.

III

אליעזר גרינבערג

צען פאַרצייכענונגען וועגן גלאַטשטיינס שאַפן

1

לויט יעקב גלאַטשטיינס טיף־איינגעבוירענע קינסטלערישע אויסדרוק־מיטלען און לויט זיין כמעט באַלדיקן באַהערשן יעדן זשאַנער אין דער שרייב־קונסט קאָן זיך שאַפן אַן איינדרוק, אַז ער געהערט צו די „וואונדער־קינדער" וואָס ווערן געבוירן מיט „אַ פען אין האַנט", און מער דאַרפן זיי שוין גאָרנישט, אַבי זיי האָבן טאַלאַנט.

נאַטירלעך, אַז מען אורטיילט אויבנאויפיק, בלויז אויפן סמך פון ריינער ווירטואָזיטעט און אַבסטראַקטער שפּראַך־מייסטערשאַפט, איז דער איינדרוק ניט ווייט פון אמת. אָבער דאָס איז בלויז אַזוי ווען מען אורטיילט אויבנאויפיק. ווייל אין תוך גענומען איז יעקב גלאַטשטיינס קינסטלערישע אַנטוויקלונג, און זיין שטייגן אין דער יידישער ליטעראַטור אַ נאָרמאַלע, בהדרגהדיקע, און אפשר טאַקע דערפאַר איז ער ערשט איצט, 31 יאָר נאָך זיין דעביו אין דער יידישער ליטעראַטור, מער פּראָדוקטיוו ווי אַלעמאָל, און זיינע לעצטע שאַפונגען זיינען איצט נאָך רייפער, נאָך וואָגיקער ווי אַלעמאָל.

2

שרייבן איז ביי יעקב גלאַטשטיינען די נאַטירלעכסטע פאָרם פון אַקטיוויטעט. שרייבן איז ביי אים ניט קיין געוואוינהייט און נישט די צווייטע נאַטור, נאָר די ערשטע. גלאַטשטיין געהערט צו די שרייבער

וואָס מיט זייער שרייבן ענטפערן זיי אויף דעם אינסטינקט פון זייער נאַטירלעכסטן באַרוף.

מיט דעם אַלץ, דערשיינט פונדעסטוועגן יעקב גלאַטשטיינס ערשט ביכל לידער ערשט אין 1921. און פאַרעפנטלעכן אַן ערשט ביכל לידער צו 25 יאָר איז פון ריינעם שטאַנדפונקט פון עלטער — דאָ רעדט זיך אַצינד לגמרי נישט וועגן קינסטלערישער דערגרייכונג — ווייט פון צו זיין אַן אויסערגעוויינלעכע דערשיינונג, אַפילו אין לעבן פון אַזעלכע פּאָעטן וואָס זיינען ווייט ניט באַשאָנקען מיט יענער גרויסער מאָס נאַטירלעכן דיכטערישן באַרוף — ווי דאָס איז דער פאַל מיט דעם אָביעקט פון דער עסיי.

נאָך מער אויפפאַלנדיק, און באמת איבעררעאַשנדיק, איז גלאַטשטיינס שפּעטערדיקער פּראָזע־דעביו. דאָס איז באַזונדערס איבעררעאַשנדיק, ווען מען האָט אינזינען אַז ער האָט כמעט גלייכצייטיק, אין גאָר אַ פריער עלטער, אָנגעהויבן צו שרייבן אי דערציילונגען אי לידער; און אַז נאָך יאָרנלאַנג פאַרעפנטלעכן אין זשורנאַלן און צייטונגען (אונטער זיין אייגענעם נאָמען און אונטער אַ פּסעוודאָנים) צענדליקער און צענדליקער דערציילונגען, נאָך יאָרנלאַנג פאַרעפנטלעכן שאַרפע, אייגנאַרטיקע קריטישע און פּאָלעמישע עסייען — וואַגט ערשט גלאַטשטיין צום ערשטן מאָל, אַזוי שפּעט ווי אין 1940, אין עלטער פון 44 יאָר, אַרויסצוקומען מיט דעם ערשטן באַנד פון זיין רושם־מאַכנדיקער פּראָזע טרילאָגיע „יאַש", פון וועלכער עס זיינען ביז איצט בלויז דערשינען די ערשטע צוויי בענד; און אין 1947, אין עלטער פון 51 יאָר, וועט ערשט דערשיינען יעקב גלאַטשטיינס ערשטער באַנד עסייען.

איך האָב זיך בכיוון, באַלד ביים אָנהייב, אָפּגעשטעלט באַריכות אויף אַ פּאָר וויכטיקע ביאָ־ביבליאָגראַפישע דאַטעס אין שייכות מיט יעקב גלאַטשטיינס שאַפן, כדי צו באַווייזן ווי קריטיש גלאַטשטיין באַציט זיך צו זיין שרייבן, און אַז נישט געקוקט אויף דער גרויסער מאָס נאַטירלעכער באַגאַבונג, און אויף דעם כמעט באַלדיקן נאַטירלעכן באַהערשן יעדן זשאַנער אין דער שרייב־קונסט, — האָט ער דאָך נישט פאַרלאָזט זיך אויף דער „מוזע", אויף נסים. ער האָט יאָרנלאַנג געאַרבעט אויף זיך. ער האָט קיינמאָל נישט געלאָזט דאָס פּאַפּיר זאָל אָנקלייבן שטויב אויף זיך, און אַז זיין פען זאָל נעמען זשאַווערן.

אמת, ער האָט נישט אַלעמאָל באַטראַכט פאַר וויכטיק צונויפצוזאַמלען און פּרעזערווירן פאַר דער אייביקייט אַלצדינג אויף וואָס ער האָט אַוועקגעשטעלט זיין נאָמען, ער האָט אָבער נאָכאַנאַנד געמאַכט הכנות, שרייב־איבונגען, און נאָכאַנאַנד געגרייט זיך פאַר דעם שעת־הכושר. ער האָט נישט איינגעדרימלט אויף זיינע דערוואָרבענע לאָרבערקרענץ פון אָנערקענונג און אַ לעבנלאַנג זיך איינגעקלאַמערט אָן איין

טעמע. ער האָט תמיד געשריבן, און אין זיין שרייבן עקספּערימענטירט און געזוכט אַלעמאָל נייע און פֿאַסיקערע פֿאָרמען פֿאַר זיין שאַפֿן; און אַלעמאָל געווען וואַך און עמפּפינדלעך צו זאַכן און געשעענישן אַרום זיך.

3

פון די מאָגערע ביאָגראַפישע און אויטאָביאָגראַפישע ידיעות וואָס מיר האָבן דערווייל וועגן גלאַטשטיינען ווייסן מיר, אַז ער איז געבוירן געוואָרן אין דער עיר ואם בישראל, אין לובלין. אַ שטאָט וואָס האָט ביז דער פינצטערער ממשלה פון היטלערן געציילט אַרום 45 טויזנט יידן, פון וועלכע עס זיינען איצט בלויז פאַרבליבן אַכט הונדערט. דאָרט האָט חסידות געשלאָגן טיפע וואָרצלען. ס'האָט דאָרט געבליט אַ רייך־קאָלירפול יידיש לעבן. פון דאָרטן שטאַמען אַ צאָל גרויסע און טיפע יידישע פערזענלעכקייטן, דער לובלינער „חוזה" און אַנדערע, וואָס האָבן לדורות געלאָזט זייער חותם אויף דעם גאַנג און געדאַנק פון דער יידישער געשיכטע.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

ווען גלאַטשטיין פאַרלאָזט זיין היים־שטאָט לובלין, און וואַנדערט אויס קיין אַמעריקע אין 1914, אין עלטער פון 18 יאָר, האָט ער שוין הינטער זיך אַ רייכע „שרייבערישע" פאַרגאַנגענהייט. אין עלטער פון צוועלף און דרייצן יאָר האָט ער שוין געהאַט באַזוכט אין וואַרשע נח פרילוצקין, ה. ד. נאָמבערגן און י. ל. פּרצן, דעם טרעגער און אַרכיטעקט פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור, צו וועלכע גלאַטשטיין איז מסתמא עולה רגל געווען מיט זיינע כתבים, כדי צו קריגן ביי זיי סמיכות אויף שרייבעריי.

אין 1914 דעביוטירט ער ערשט אין אַמעריקע מיט אַ דערציילונג אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע", וואָס ווערט רעדאַקטירט פון ש. יאַנאָווסקין, אין יענע יאָרן דער פוסק אַחרון אין הילכות ליטעראַטור אין אַמעריקע. אַרום דער צייט דרוקט ער אויך אָפּ דאָרט אַ פּאָר לידער (אונטער אַ מיידלשן נאָמען) און ווערט אַנטשוויגן, און פאַרעפנטלעכט מער גאָרנישט ביז 1919.

פון די אָפּגעדרוקטע און נישט־געדרוקטע זאַכן נעמט ער נישט אַריין קיין אות אין זיין ערשטן בוך לידער וואָס הייסט „יעקב גלאַטשטיין", און וואָס דערשיינט אין 1921.

4

אַ חוץ די גאָר ערשטע אָפּגעדרוקטע קוריאָזע פּרוּוון אין דער „פרייע

אַרבעטער שטימע" האָט יעקב גלאַטשטיין נישט באַדאַרפט לאַנג וואַרטן אויף אָנערקענונג אָדער, ווי מען רופט דאָס, רום.

ווייל נאָך איידער ער האָט באַוויזן אין 1921 צונויפצוזאַמלען צווישן צוויי טאָוולען זיינע ערשטע, אין זשורנאַלן שוין געדרוקטע, לידער, האָט ער זיך שוין געהאַט פריער דערוואָרבן אַן אוידיטאָריע, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ קליינער צאָל ראַפינירטע יינגערע שרייבער, און אַ קליינע צאָל פון די בעסערע יידישע פּאָעזיע לייענער, וואָס האָבן געוואַרט אויף זיינס אַ ניי ליד, און ווען ס'איז דערשינען האָבן זיי דאָס, כמעט אַלעמאָל, אויפגענומען מיט ליבשאַפט און ענטוזיאַזם.

אַזוי אַז די יאָרן 1919 און 1920 זיינען פיל וויכטיקער אין יעקב גלאַטשטיינס דיכטערישער אַנטוויקלונג ווי דאָס יאָר 1921, ווען עס דערשיינט זיין ערשט ביכל לידער, ווייל די לידער אין זיין ערשטן בוך זיינען שוין, ווי פריער געזאָגט, געווען געדרוקט אין זשורנאַלן.

אין 1919 הויבט אָן צו דערשיינען דער זשורנאַל „פּאָעזיע" רעדאַקטירט פון ה. גודעלמאַן, און נאָך צוויי יאָר שוויגן, אָדער נאָך עטלעכע יאָר נישט דרוקן, באַווייזט זיך דאָרט גלאַטשטיין מיט זיין ליד „1919", מיט זיין ליד „טירטל־טויבן", מיט זיין ליד „רויך", וואָס ציען באַלד אויפמערקזאַמקייט סיי צוליב די נייע אימאַזשן און אַסאָציאַציעס, סיי צוליב דעם נייעם און געוואַגטן אופן ווי אַזוי ער אָרקעסטרירט און ברענגט אַרויס אייגנאַרטיקע מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציעס און קאָלירפולע ריטמען אין זיינע לידער.

אַ קליינע צאָל סענסיטיווע יידישע לייענער פון פּאָעזיע שפּירט באַלד אין זיינע פרייע־פערזן־לידער אַ נייע מוזיקאַלישע אינטאָנאַציע, די פרישקייט פון אַן אייגנאַרטיקער מעלאָדישער דיקציע; ווייל דער דיכטער פון די ערשטע לידער ווייסט שוין דעמאָלט נישט נאָר דעם כישוף ווי אַזוי מזווג צו זיין און ווי אַזוי צו מאַכן צום זינגען גאַנצע פערזן און שורות, נאָר ער ווייסט אויך ווי צו באַטאָנען איינציקע ווערטער, און אָפטמאָל שפּאַלט ער אַפילו איינציקע ווערטער אויף באַזונדערע זילבן צוליב עפעקט, און כדי אַרויסצוקריגן דורך דעם נייעם עקספּערימענטאַלן צוזאַמענשטעל פון ווערטער — אַ נייע ווענדונג, אַ מער אָנרעגנדיקן אינהאַלט, און די דינסטע שפּראַך־ניואַנסן.

אַ וואָרט־סוגעסטיע איז גענוג אויף אָנצוצינדן זיין געדאַנק, צו נעמען פלאַטערן און אַרויסכישופן אַ געזאַנג (אָן גראַמען), און אַ באַשטימטע שוין לאַנג־פאַרגעסענע איבערלעבונג ווערט אַזוי אַרום אויפגעלעבט נישט דורך דעם געוויינלעכן אופן פון קאָנקרעטער, זאַכלעכער שילדערונג, נאָר אָפטמאָל דורך אַ ניואַנס פון געדאַנק, אָפטמאָל נישט מער ווי דורך דער סוגעסטיע פון אַן איינציק וואָרט, אָדער אַפילו פון אַן איינציקער זילב.

מען קען באַלד זען פון גלאַטשטיינס ערשטע לידער, אַז ער קען אַלכעמיש אויסמישן און איינשטעלן האַרמאָניע צווישן דעם שאַרפן, דעם עקסטרעמסטן זיג־זאַגיקן געבראַזג פון מאָדערנער פּאָעזיע און דעם געריעדטן פייערלעך־רעטאָרישן אַנטיקן טאָן פון תנ״ך, וואָס איז דער סאַמע אָנזעעוודיקסטער קוואַל פון איינפלוס אויף זיינע ערשטע ווי אויף זיינע שפּעטערדיקע לידער. אַ ליבע־ליד אין זיין ערשטן בוך לידער הויבט זיך ביי אים אָן באַלד, נישט געקוקט אויף אַלע קינסטלערישע פרייקייטן, אין דעם גוט־באַקאַנטן טראַדיציאָנעלן יידישן חדר־נוסח:

כ׳וועל זינגען אַ ליד צו מיין טרויעריק מיידל
אין דיהאָזיקע ווערטער.

און אין דער אויסטערלישער, אינטערעסאַנטער סעריע קאָנטראַ־פּונקט־לידער „אין שניי־לאַנד״, אַ מוזיקאַלישע וואַריאַציע אין מעטער און ריטמיק לייענען מיר לידער, וואָס ס׳ווילט זיך זיי באַטאָנען מיט דעם נוסח ווי מען האָט געלערנט אין חדר:

פאַרנעמט, איר הימל־באַוואוינערס,
דעם ריח פון אונדזערע געזעגנטע פיש.

מיר טרעפן אויך אָן אין דערזעלבער סעריע מאָדנע צעשפּליטערונגען פון ווערטער, כדי גלייכצייטיק אַרויסצוברענגען דורך נייע קלאַנג־עפעקטן אי דאָס וואָקאַלע, אי כדי איבערצוגעבן דורך נייע מאָנאָטאָנע קלאַנגען־אַסאָציאַציעס דעם צושטאַנד פון לאַנגזאַמער, איינגעפרוירענער באַוועגלעכקייט; די שפּירונג פון פרעסט און קעלט:

. . . שטיי אויף מיין טרייע,
צי אַרויף דאָס בעסטע קלייד און וואַרט
ביז דער שטראַל וועט אַדורכשפּיזן
מיט רויטן גאָלד
אונדזער הויז פון אייז.

— — — — — —

הערסט:
קלינ־קיל.
קלינ־קיל.
מאָר.
גען
קומט.
מאָר.
גען.
קומט.

און פּלוצים, אין דערזעלביקער סעריע לידער, אַ מאָדנער מאַרש־טעמפּאָ, וואָס איז קורץ־אָטעמדיק און דאָך אָנגעצויגן. דאָס איז נישט קיין

איינפאַכע האַסטיקע מעלאָדישקייט, נאָר אַן עקספּלאָזיווע האַסטיקייט, פול מיט דיסאָנאַנסן, און איז באַוואוסטזיניק אָנגעפּראָפּט מיט געשפּאַנט־קייט פון אויסגעמאָסטענע, אָפּגעהאַקטע און בכיוון זיך איבערהאַקנדיקע, פּלוצימדיקע פויזעס און אַקצענטירטע אָפּרו־פּונקטן:

בורי־באָם.
בורי־באָם.
אַלע וועלן גיין.
אַלע וועלן גיין.
אַלע. אַלע.
אַלע וועלן גיין.
קלאַפּ. קלאַפּ.
קלאַפּ. קלאַפּ.
שטיי.

ס׳איז, נאַטירלעך, נישט דער זין, אָדער דאָס וואָס מען רופט רעאַליסטישער אינהאַלט וואָס אינטריגירט אונדז אין אַזעלכע קאָנאָטאַטיווע לידער. דאָ ווערן נישט איבערגעגעבן קיין פאַקטן. דאָ ווערן נישט געשילדערט גע־שעענישן אויף אַ רעאַליסטישן אופן. דאָ ווירקן ווערטער מיט זייער ביזאַרער מוזיקאַלישער אַראַנזשירונג נישט מיט דעם וואָס זיי דערציילן, נאָר פיל מער מיט זייער רעגן און סוגעסטירן, ווי דאָס דערגרייכט די מוזיק. אַזעלכע פאַלן באַשטעטיקן וואָלטער פּעיטערס באַרימטן קונסט־דעוויז, אַז „יעדע קונסט שטרעבט נאָכאַנאַנד צום שטאַנד פון דער מוזיק״. דער מוזיק־מעטאָד אין פּאָעזיע איז נישט קיין נייעס. אַזוי, למשל, זעען אַ סך קריטיקער אין ט. ס. עליאָט׳ס פּאָעמעס „פיר קוואַר־טעטן״ דעם איינפלוס פון בעטהאָווענס לעצטע קוואַרטעטן.

גלאַטשטיינס איינגעבוירן געהער פאַר מוזיק וואָס איז אפשר, אין זיין פאַל, אַ ירושה־אייגנשאַפט העלפט אים ניט איין מאָל אַרויס אין אויסקויפן אַ ליד זיינס פון פאַרפלאָנטערטקייטן און שטרויכלונגען, ווען אַלע אַנדערע קונסט־מיטלען וואָלטן אים ווייניק וואָס געקאָנט ביישטיין.

רעדנדיק וועגן יעקב גלאַטשטיינס מוזיקאַלישקייט, וואָס איז אַזאַ וויכטיקער עלעמענט אין זיין דיכטונג, וואָלט געווען פּאַסיק דאָ זיך אָפּ־צושטעלן אויף זיין גענעאַלאָגיע, אויף זיין יחוס־שטאַם אין שייכות מיט דעם ענין. און כאָטש ס׳איז גוט באַקאַנט אַז די מאָדערנע וויסנשאַפט אין די לעצטע יאָרן האָט היפּשלעך אונטערגעגראָבן און דיסקרעדיטירט די אין איין צייט באַגלויבטע טעאָריע פון איבערגייענדיקע ירושה־אייגנשאַפטן, דאָך ווילט זיך דאָ פאַרבייגייענדיק פאַרצייכענען, אַז יעקב גלאַטשטיינס פעטער, זיין טאַטנס ברודער, איז געווען דער לובלינער שטאָט־חזן, און אַז זיינע צוויי זין: יוסף שלמה גלאַטשטיין און יעקב גלאַטשטיין זיינען ביידע געווען מוזיקער. דער ערשטער איז געווען די־

ריגענט פון די יידישע ציש"אָ־שולן אין וואַרשע; דער צווייטער איז געווען אַ קאָמפּאָזיטאָר, און געשריבן אַ סך מוזיק צו יידישע לידער; און אַז זיינס אַ יינגעלע פון 10 יאָר איז שוין באַטראַכט געוואָרן פאַר אַ מוזיקאַלישן עילוי. און — זאָל דאָ אויך דערמאָנט ווערן — אַז זיי זיינען אַלע אומגעקומען פון דער מערדערישער נאַצי־האַנט.

5

אַז מען לייענט דורך פאָרזיכטיק יעקב גלאַטשטיינס ביז איצט דערשינענע ביכער לידער (און דאָסזעלביקע איז אויך אין אַ גרויסער מאָס חל אויף זיין פּראָזע, וואָס ווערט דאָ בלויז פאַרבייגייענדיק באַרירט אין דער עסיי), ווערן קלאָר די פאָלגנדיקע ריין־פאָרמעלע קונסט־שטריכן, מיט וועלכע זיין דיכטונג צייכנט זיך אויס: קודם־כל איז דאָס די וויר־טואָזיטעט פון באַנוצן זיך מיט זיין שפּראַך־אינסטרומענט, מיט לשון־יידיש; ער ווייסט דעם סוד ווי אַזוי אַרויסצוכישופן יעדן קנייטש און קנייטשעלע, וואָס איז פאַרבאָרגן אין יעדער איינציקן וואָרט פון אונדזער שפּראַך; ער קען מזווג זיין אין זיינע לידער נעאָלאָגיזמען, די נייסטע ווערטער מיט די אַנטיקע יידישע ווערטער און אויסדרוקן, און נישט פאַראורזאַכן צווישן זיי קיין ויתרוצצו. זיין לשון איז רייך אין אידיאָמען, און איז פול מיט פרישער, געוואַגטער בילדלעכקייט און אימאַזשן. דער־פאַר איז נישט קיין וואונדער וואָס גלאַטשטיין זינגט נאָכאַנאַנד אָדעס צו ווערטער און צו דער יידישער שפּראַך: „אייביק איז דאָס זעקל ווערטער און שטראַלנדיק די טרייסט". בכלל זיינען פאַר אים ווערטער— היעראָגליפן ,אָנגעלאָדן מיט אַ מיסטעריעזן כוח און מיט אַ מיסטישן באַרוף; און פאַר יידישע ווערטער האָט ער בלויז שטוין און באַוואונדע־רונג. מען טרעפט אָן אין זיינע לידער אומצאָליקע מאָל אַ דראַנג צו דערגרונטעווען זיך צום סוד פון ווערטער, אַ דראַנג וואָס איז שוין קאָנ־טיק אין זיינע ערשטע לידער און ווערט אַלץ מער אָנגעזען אין זיינע שפּעטערדיקע לידער. אין זיין צווייטן בוך לידער „פרייע פערזן", פון וועלכן איך ציטיר דאָ אַרויסגעריסענע שורות פון פאַרשיידענע לידער, קאָן מען לייכט זען ווי פאַרגאַפט און באַרוישט ער איז פון די סודות און רעטענישן, וואָס שלומערן אין ווערטער:

. . . ס'קומען אָן מיינע פריינט. מיר זיצן אַלע אין גערטנדל
און ריידן וועגן סודות פון ווערטער.
מיר זיצן אויף ווייכע קישנס און ריידן
פון אייביקייט, טויט און גראַמאַטיק.

און אין דעם ליד „דריי", געווידמעט זיין חבר, דעם דיכטער און דער־ציילער ב. אַלקוויטן, לייענען מיר:

. . . דריי טרעטן שטיל אויף זייערע אייגענע שאָטנס
און קוקן אויפן זונפאַרגאַנג.

און אין אַלע דריי דרימלען ווערטער.
און אַרום אָרט, וואו עס דרימלען ווערטער,
פאַרגייען מעלאַנכאָליש דריי זונען . . .

אין זיין דריטן בוך לידער „קרעדאָס" (1929) ווערט אין זיין ליד „ניי־וואָרט" נאָך שאַרפער אַרויסגעבראַכט די שליחותן וואָס ער דער־וואַרט דאָס „וואָרט" זאָל דורכפירן:

קאַטאַלאָגירן אַלץ וואָס איז אומפאַרשטענדלעך וואָלט איך
מיט דעם פלאַטער פון אַ וואָרט.

— — — — — — — — —

פאַרשרייבן אַלץ וואָס אומבאַגרייפלעך וואָלט איך
מיט דעם גלי פון אַ וואָרט.

— — — — — — — —

אַלץ איז ניי פאַר וואָרט און ליים.
אַלץ איז קלאָר און אַלץ געהיים.
אַלץ איז וואָרט וואָס האָט נאָר קלאַנג.
אַלץ געזאַנג . . .

און ווען ס'קומט צו יידישע ווערטער לייגט ער אַריין דעם פאָלגנ־דיקן שבח אין מויל פון זיין ליבלינג־העלד, וועלכן ער פירט אַרויס אין זיין צווייטן באַנד „יאַש": „איר האָט אַמאָל געלייענט דעם בראַצלאַווערס אַ מעשהלע? אָט איז מיין העלד פון חסידות. איך בין פאַרליבט אין אים, איך טראַכט וועגן אים גאַנצע טעג. ער איז געווען אַ מחדש און ער האָט ליב געהאַט יידיש. איר האָט כאָטש אַ באַגריף, וואָס פאַר אַ וואונדערלעך לשון דאָס איז?" אַזוי מאַכט גלאַטשטיין צום רעדן זיין אויסטערלישן יוגנטלעכן העלד וועגן יידיש. דערזעלבער העלד וואָס זאָגט וועגן זיך אַליין: „איך וויל זיין אַ מחדש . . . איך וויל קומען פון אינעווייניק, איך וויל באַנייען דעם גאַנצן יידישן געדאַנק", און וואָס טרעט צו מיט שאַרפן אַנאַליז צו פיל אָנגענומענע אמתן אין אונדזער ליטעראַטור.

דער צווייטער וויכטיקסטער הויפּטשטריך אין גלאַטשטיינס שאַפן— איז, ווי פריער געזאָגט, זיין סובטילער חוש־השמיעה, זיין אויער פאַר נגינה: ער וואַריאירט אין זיינע לידער מיט טענער, באַטאָנונגען און מאָדולאַציעס. די מוזיקאַלישקייט פון זיין דיכטונג איז נישט באַגרענעצט בלויז צו שטימונגספולער, מעלאָדישער פלייטן־מוזיק, אָפטמאָל גייט ער פלוצים איבער און ווערט דזשאַזיש־סינקאָפּאַטיש, און דערנאָך קאָן ער ווידער יידישלעך־טראַדיציאָנעל אַ קרעכץ טאָן ווי אַ פידעלע. אַזוי, למשל, מאַכט ער דעם בראַצלאַווער, אין זיין באַרימטער פּאָעמע „דער בראַצלאַווער צו זיין סופר" — גלייכצייטיק צום רעדן אי די טיפס־טע אינטעלעקטואַלסטע געדאַנקען, אי „שטיקער פּראָזע צעשטעלט

אין אַ פייערלעכער אָרדענונג". אָט זיינען ציטאַטן פוןביידע מינים אין דער בראַצלאַווער פּאָעמע:

כ'האָב זיך דערהונגערט,
ביז צום טעם פון ברויט מיט פּוטער
און גופיק טראַכטן.
כ'בין געגאַנגען און מיין גוף איז געגאַנגען מיט מיר,
און ס'איז נישט געווען קיין איין געדאַנק,
וואָס האָט נישט דורכגעשטראַלט מיין הויט און ביינער.

און פּלוצים:

. . . כ'וועל דיר דערלאַנגען אַ פּראַסק,
אויב וועסט היינט אויסקוועטשן אַ געדאַנק.

— — — — — — — —

לאָמיר כאַפּן אַ כראָפּ און אַ שנאָרך
און זיך אויפכאַפּן אַנטקעגן אַ צעפּלאַמטן מזרח.

אָט די פּראָזאַאיזמען פירט גלאַטשטיין באַוואוסטזיניק אַריין אין זיין דיכטונג, ווייל זיי העלפן צעמענטירן די עלעמענטן פון „ריינער" פּאָעזיע, און מאַכן די שורות קרעפטיקער, מענלעכער. גלאַטשטיינען געלינגט מיט דעם אין אַ סך לידער, ווי אויך אין דער פּאָעמע „דער בראַצלאַווער אין אַ נאַכט פון ירידה", פון זיין נייעם בוך לידער „שטראַלנדיקע יידן", 1946, מייסטערהאַפט אַרויסצוברענגען דאָס עקסטאַטיש־קאָמפּליצירטע געשטאַלט פון דעם בראַצלאַווער — ווייל אינטעלעקטואַלע קאָמפּליצירטקייטן געמישט מיט דער רעאַליטעט פון דעם ערדישן, מיט דעם וואָס איז מענטשלעך, אַלץ צו מענטשלעך — זיינען אים נאָענט און אייגן.

און מער פון אַלץ דערפאַר — ווייל דער בראַצלאַווער האָט אַזוי אונטערגעשטראָכן אין אַלץ די וויכטיקייט פון געזאַנג, מוזיק, נגינה. איז דאָך דער בראַצלאַווער, ווי חסידות בכלל, באַשטאַנען, אַז „געזאַנג איז די נשמה פון דער וועלט", אַז „דער כסא הכבוד אָטעמט מיט מוזיק", און אַז עס זיינען פאַראַן הימל־ספערן וואָס עפענען זיך בלויז דורך געזאַנג. און ווייל דאָס אַלץ איז אַזוי נאָענט, אייגן און אייגנטלעך גלאַטשטיינען, דערפאַר האָט ער זיך געקאָנט אַריינלעבן אין דער שירה־וועלט פון דעם בראַצלאַווער. און ס'איז דערפאַר אויך נאַטירלעך אַז (גלאַטשטיינס) בראַצלאַווער זאָל פאַרזאָגן זיין סופר:

דערימאַך, זאָג איך דיר נתן,
טראַכטן איז ווי נאָטן צו געזאַנגען,
און די געזאַנגען וואוינען אין לב.

אַ סך פון גלאַטשטיינס לידער זיינען טאַקע אָפּטמאָל „נאָטן צו געזאַנגען", און ס'איז זיי שווער צו באַנעמען בלויז מיט ריינער לאָגיק.

ווי סור־רעאַליסטישע געמעלן פאָדערן זיי אָפּט פון לייענער, ער זאָל זיי שנעל נאָכפליען מיטן געדאַנק. דאָס זיינען מער „פאַנטאַסמאַגאָריעס פון חלומות" ווי טעמעס און סוזשעטן. (אַ סך פון גלאַטשטיינס לידער פאַרמאָגן גראָד טעמעס און סוזשעטן!) זיי זיינען אָבער נישט פון ערשטער וויכטיקייט אין זיין דיכטונג. אין פּראָצעס פון שאַפן, זעט שוין גלאַטשטיין, אַז די טעמע אָדער דער סוזשעט זאָלן אַזוי ווייט ווי מעגלעך זיך אויפלייזן אין געזאַנג, אַז די טעמע זאָל ניט מער ווי סוגעסטירט ווערן. ער ברענגט דאָס קלאָר אַרויס אין זיין עסיי וועגן י. ל. פּרץ'ס „מאָניש", וואו ער אונטערשטרייכט: אַפילו די קלאָרסטע פּאָעטישע שורות דאַרפן זיין אַ ביסל פאַרהויכט, כדי מען זאָל דורך זיי נישט קענען זען אַלץ. די קלאָרקייט", זאָגט ער ווייטער, „מוז אויך פאַרמאָגן די דימענסיע פון פאַרקלערטקייט, און פּאָעזיע איז פאַרקלערטע קלאָרקייט".

גלאַטשטיין זעט קיינמאָל נישט מענטשן, זאַכן, געשעענישן, בלויז דורך דער פּריזמע פון איין דימענסיע. אים איז נאָענט „אַלקאָלירטע רעדעריי, אַלצעצונגטע שפּראַכעריי, אַלגעפאַרבגעדראַנקעריי". און כאָטש קאָמפּאָזיציאָנעל זיינען זיינע לידער באַדאַכט און אַלגעבראַאיש, איז אָבער דאָס אינערלעכע וועזן פון זיינע שורות אַלעמאָל ליריש־מעלאַנכאָליש, און אַ לייכטער טרויער געמישט מיט איראָניע און קלוגן שמייכל זיינען כמעט אַלעמאָל גובר דאָס ריין־צערעבראַלע אין זיינע לידער, וואָס ווייל אָפּטמאָל „פאַררעדן די ציין", און אויסלעשן דאָס לירישע פייער אין זיינע שורות.

גלאַטשטיין באַנעמט זאַכן אַנאַליטיש, מיטן שכל. אָבער דער גאַנג פון געשעענישן און האַנדלונגען רופן ביי אים אַרויס אַלעמאָל, אינטואיטיוו, לירישע השתפּכות־הנפשן וועגן דער באַגרענעצטקייט פון מענטשלעכן שכל, וועגן דער מיסטעריע פון אייביקע סודות; און דאָס איז גורם אַז דאָס ריין־אַנאַליטישע אין זיינע שאַפונגען זאָל באַשיידן אָפּטרעטן פאַר דעם לירישן, פאַר דעם אינטואיטיוון, ווען דער שכל און די חכמה העלפן סיי־ווי־סיי נישט צו לייזן די אייביקע רעטענישן און סתירות אין מענטשן. דעמאָלט ווייסט ער, אַז — „ס'איז פון דעם פלאַטערדיקן ראָד פון טרויעריקן געוויינלעך ניט צו אַנטלויפן".

און —

איך בין איר און ס'איז מיר אומפאַרשטענדלעך יעדער איינער מענטש.
ס'איז מיר אומפאַרשטענדלעך אַלץ און קלאָר און אָנגעמבאַר.

און אַז די טיפסטע חכמה פון ספרים איז דאָך ניט מער ווי:

פינצטער וויסן פון מיין ביכער־שראַנק
אָפּגעריבענע אויפשריפטן אויף אָבעליסקן.

ער זעט אין די מיסטעריעס און רעטענישן אַן אייביקע שפּיל פון בלינדע כוחות, און אפשר טאַקע דערפאַר טרעט אָפּ דער אַנאַליטיקער אין אים

גענצעלטן

דעם וועג פאַר דעם עמאָציאָנעלן אַלטער עגאָ, און דער ערשטער ווערט
אין פאַרלויף פון רעזומירן ליריש און באַשיידן:

אַ שבח גיב איך אָפּ צו דעם וואָס טרייבט דעם גאַנצן קאַטאָוועס,
וואָרן ער האָט מיר געגעבן אַ פונק פון זיין חוזק
און אַ גליענדע קויל פון זיין שפּאַס.

עס וועט נאָך אפשר לוינען שפּעטער זיך אומצוקערן צו דעם ענין, איך וויל אָבער דאָ פריער פאַרצייכענען אַ געשיכטלעכן עפּיזאָד אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער פּאָעזיע אין אַמעריקע, און וואָס האָט אויך אַ נאָענטע שייכות מיט דעם אָביעקט פון דער עסיי.

6

אַן אויספירלעכע און גרינטלעכע שטודיע פון דער יידישער פּאָעזיע אין אַמעריקע וועט פאָדערן פון יעדן ערנסטן ליטעראַטור־קריטיקער, ער זאָל זיך אָפּשטעלן באַריכות און גרינטלעך אויספאָרשן צוויי ריכטונגען, אָדער צוויי „שולעס" אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער פּאָעזיע דאָ אין לאַנד, ווי אויך די באַזונדערע דיכטערישע דערגרייכונגען און בייטראָגן פון די יעניקע דיכטער, וואָס זיינען געווען שעפעריש־אַקטיוו, און וואָס זיינען גורם געווען דורך זייער שעפערישקייט אין אויסטיילן און באַשטימען די היסטאָרישע וויכטיקייט פון די צוויי דאַטעס. (אויך אַ גרינטלעכע קריטישע אַרבעט בלויז וועגן די צוויי ריכטונגען קען זיין אַן אינטערעסאַנטע שטודיע, און וואַרט אויף דעם אָביעקטיוון קריטיקער ער זאָל זיך אונטערנעמען די אַרבעט).

און דאָס ווערט נישט געזאָגט דערפאַר ווייל יעדער דיכטער וואָס האָט באַלאַנגט צו איינער פון די צוויי ריכטונגען, וואָס איך וועל דאָ דערמאָנען, איז גראַד פון די גרעסטע, פון די וויכטיקסטע יידישע דיכטער; נאָר דערפאַר ווייל, לויט מיין מיינונג, זיינען די צוויי דאַטעס אַן אינטערעסאַנט און וויכטיק ליטעראַריש קאַפּיטל אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע.

צום ערשטן מאָל וואָס צוויי פאַרשיידענע אויסגעשפּראָכענע קונסט „שולעס" טרעפן זיך אָן אין דער יידישער ליטעראַטור, און יידישע דיכטער פירן אַ קאַמף פאַר צוויי פאַרשידענע און פאַרשידנאַרטיקע קונסט־אָנשויאונגען.

די ערשטע דאַטע האָט פאַרצייכנטביים אָנהייב פון היינטיקן יאָר־הונדערט די גרופּע „יונגע", מיט זייער עסטעטישער אָנשויאונג פון קונסט ,מיט זייער קאַמף פאַר דעם שטילן, ליריש־שטימונגספולן ליד, וואָס האָט געווייכט פון סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע טעמעס, און וואָס איז אין תוך געווען אַ מין רעאַקציע קעגן זייערע פאָרגייער פון „סאָציאַלער באָמבאַסטיק", קעגן זייער פאַרוואָרלאָזט לשון; און די צווייטע דאַטע

גענצעלטן

האָט אַריינגעשריבן די גרופּע „אינזיכיסטן", דורך אַקצענטירן דאָס באַוואוסטזיניק־לאַבאָראַטאָרישע אין זייער קונסט־אָנשויאונג, מיט זייער קאַמף פאַר אַ וואַריאַציע פון טעמעס וואָס זאָל אויך איינשליסן נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע טעמאַטיק; מיט זייער אַקצענטירן די וויכטיקייט פון פרייע אַסאָציאַציעס, פון באַנעמען קאַליידאָסקאָפּיש געשעענישן, און הויפּט־זאַכלעך מיט דעם, וואָס זיי האָבן געפירט אַ קאַמף פאַר דער פול־באַרעכטיקטער אָנערקענונג פון דעם פרייען פערז, אָנשטאָט דער כמעט אויס־שליסלעכער פּרעפערענץ פון דעם קלאַסיש־געגראַמטן פערז, ווי דאָס האָבן געפּרעדיקט און פּראַקטיצירט ביז זיי זייערע פאָרגייער — די „יונגע".

אין דער עסיי „אינטראָספּעקטיוויזם", וואָס באַגלייט אַרויס די „אינזיך אַנטאָלאָגיע", אין 1920, לייענען מיר:

„... סיי די אינטראָספּעקטיוויטעט פון דעם ליד סיי די אינדיווידואַליטעט מוזן זיך באַדינען מיט דער סוגעסטיע און מיט דער אַסאָציאַציע, כדי צו קומען צו דעם פולן אויסדרוק . . . מיר אינטראָספּעקטיוויסטן גלויבן אַז דער פרייער פערז איז אַמבעסטן צוגעפּאַסט פאַר דער אינדיווידואַליטעט פון ריטם און דערפאַר, און ניט צוליב קיין אַנדער אורזאַך, ציען מיר אים פאָר צו אַנדערע פערזן".

איך האָב זיך אָפּגעשטעלט באַריכות אויף אַן עפּיזאָד, וואָס קאָן אויסזען פון אויבנאויף אַז דאָס האָט קיין שום שייכות נישט מיט דעם אָביעקט פון דער אַרבעט. אָבער אין דער אמתן קאָן זיך אַ שטודיע פון איינעם פון די וויכטיקסטע פאָרשטייער פון די אינזיכיסטן נישט דער־לויבן דעם לוקסוס אינגאַנצן אויסצולאָזן די געבורט־דאַטע פון דער אינ־טראָספּעקטיווער ריכטונג אין דער יידישער פּאָעזיע. באַזונדערס, ווען דער דיכטער האָט אָנגעווענדט און פּראַקטיצירט אין אַ סך פון זיינע לידער, — ביז דער העכסטער מאָס — די קונסט־דעקלאַראַציעס, וואָס זיינען פּראָקלאַמירט און פאַרעפנטלעכט געוואָרן סיי אַלס אַן הקדמה צו דער „אינזיך אַנטאָלאָגיע", אין 1920, סיי אין דעם ערשטן נומער פון דעם זשורנאַל „אינזיך", אין דעמזעלביקן יאָר, און וואו אויף ביידע ערטער זיינען אונטערגעשריבן די דריי רעדאַקטאָרן און דריי פון די וויכטיקסטע פאָרשטייער פון דער ריכטונג: א. לעיעלעס, נ. ב. מינקאָוו און יעקב גלאַטשטיין.

אין דעם זשורנאַל „אינזיך" (וואָס דערשיינט ,שטעלט זיך אָפּ און דערשיינט ווידער פון 1920 ביז 1938) דרוקט גלאַטשטיין כמעט אַלע לידער פון זיין ערשטן בוך „יעקב גלאַטשטיין", 1921; די מערסטע לידער פון זיין צווייטן בוך „פרייע פערזן", 1926; די מערסטע לידער פון זיין דריטן בוך „קרעדאָס", 1929; די מערסטע לידער פון זיין פערטן בוך „יידישטייטשן", 1937; און זיין ערשטן באַנד פּראָזע „ווען

יאַש איז געקומען", 1938. אַן אויסנאַם זיינען בלויז זיינע פאָלגנדיקע ביכער (ווען דער „אינזיך" הערט אויף צו דערשיינען): די נאָוועלע „עמיל און קאַרל", 1940; דער צווייטער באַנד „ווען יאַש איז געקומען", 1940; זיין בוך „געדענקלידער", 1943; און זיין נייעסטער, זעקסטער בוך לידער „שטראַלנדיקע יידן", 1946.

די וויכטיקייט פון דעם אַלץ באַשטייט, נאַטירלעך, נישט בלויז אין דעם פאַקט וואָס גלאַטשטיין האָט גראד אין „אינזיך„ און נישט ערגעץ אַנדערש געדרוקט די מערסטע פון זיינע שאַפונגען, נאָר אין דעם, וואָס די פראָקלאַמירטע קונסט־פראָגראַם פון דער אינטראָספעקטיווער ריכטונג האָט, אין די מערסטע פאַלן, אויף אַזאַ נאַטירלעכן אופן האַרמאָנירט מיט גלאַטשטיינס נאַטירלעכן קינסטלערישן אויסדרוק.

עס וואָלט באַדאַרפט זיין איבעריק דאָ אונטערצושטרייכן, אַז די בעסטע און טיפסטע קונסט־ריכטונג אָדער שולע קאָנען קיינמאָל נישט צוטיילן קיין טאַלאַנט; אַז די בעסטע ריכטונג איז קיינמאָל נישט קיין גאַראַנטיע פאַר סענסיביליטעט און קינסטלערישן אויסדרוק. נאָך מער, אַ ריכטונג קאָן אויך ווערן אַ שטער און אַ צאַם. אַ ריכטונג קאָן באַזונדערס ווערן שעדלעך און אַ געפאַר פאַר די יעניקע, וואָס זוכן באַוואוסטזיניק זיך צוצופאַסן אין זייער שאַפן צו פאָראויס באַשטימטע רעגלען פון אַ ריכטונג. עס זיינען אָבער פאַראַן פאַלן, ווען אַ ריכטונג העלפט אַ קינסטלער אין זעלבסטדערקענטעניס, און ווירקט אויף אים, ער זאָל שנעלער באַגרייפן אין וואָס פאַר אַ דירעקציע עס ליגט זיין כוח. אין דעם באַשטימטן פאַל האָט דער דיכטער נישט באַדאַרפט זיך צופאַסן אָדער מאַכן קאָמפּראָמיסן מיט זיין טאַלאַנט, כדי נאָכצוקומען די פאָדערונג פון לאָזן פריי זיך פירן אין זיינע עקספּערימענט־לידער, פון שנעלע און וויט־לויפנדיקע אַסאָציאַציעס. ער האָט אויך נישט באַדאַרפט זיך מאַטערן אויף פרישע אימאַזשן. און עס אים זיכער שווער נישט אָנגעקומען (ווי עס ווייזן זיינע לידער) צו באַהערשן די פאָרם פון פרייען פערז, וואָס איז ווייט פון צו זיין אַזוי לייכט און אַזוי פריי, ווי ס'קלינגט דער פאַרפירערישער נאָמען פון דער פאָרם. גלאַטשטיין האָט אין בוך נאָך בוך געשריבן לידער אין פרייען פערז, און האָט אַרויסגעשלאָגן, אין לידער אָן גראַמען, אַ וואונדערלעכע און אייגנאַרטיקע מוזיק, אַ וואַריאַציע פון ריטמען און אַלערליי שפּראַך־ניואַנסן. ער האָט נישט מורא געהאַט פאַר דעם „ברייטן זאָג" אין דער פּאָעזיע וואָס ווערט נישט נאָר רעקאָמענדירט פון אַזאַ אויטאָריטעט ווי קאָלרידזש, נאָר וואָס איז באַשטאַנען:

"Poetry ought not always to have its highest relish."

אין איינער פון זיינע לעצטנס פאַרעפנטלעכטע עסייען „פאָרם און אינהאַלט" רעמיניסצירט גלאַטשטיין און קומט אין דער עסיי צום שלוס, אַז „די אימאַזשיניסטן וואָס זיינען געווען קלענערע דיכטערישע פיגורן

ווי וויטמאַן האָבן מורא געהאַט צו פאַרלאָזן זיך אויף דעם ברייטן זאָג אַליין און אויף דעם פולס פון גערעדטן וואָרט. זיי האָבן געזוכט זיך צו צאַמען, כדי זיי זאָלן נישט קומען צו דער פּראָזע. וויטמאַן האָט נישט מורא געהאַט פאַר איר. ער האָט גענומען שטיקער פּראָזע און זיי צעשטעלט אין אַ פייערלעכער אָרדענונג.

די אינזיכיסטן וואָס האָבן געבראַכט דעם פרייען פערז אין דער יידישער פּאָעזיע האָבן אויך מיטגעבראַכט די טריאומפן און דורכפאַלן פון דעם נייעם דיכטערישן געווער... אויך זיי האָבן געזוכט אין יידיש מעגלעכקייטן פאַר אַ נייער מוזיקאַלישקייט (קורסיוו — א. ג.) וואָס איז ניט אָפּהענגיק אין גראַם און אין דער געמאָסטנקייט פון זילבן... אָבער די נייע דיכטער האָבן פאַרשטאַנען, אַז דער פרייער פערז איז נישט נייער אויסטייל פון ווערטער, נאָר אַ נייער צוגאַנג צו די מוזיקאַלישע מעגלעכקייטן פון יידיש... דער פלירט מיט פּראָזע עלעמענטן איז געווען אַ באַוואוסטזיניקער".

אַליין אַ גרויסער חסיד פון וואלט וויטמאַן, האָט אָבער גלאַטשטיין דערלערנט די קונסט פון פרייען פערז ביי דיזעלביקע סאַמע גרעסטע און טיפסטע פּאָעטן — פון וועלכע וואלט וויטמאַן אַליין איז באַאיינפלוסט געוואָרן, און ביי וועלכע וואָלט וויטמאַן אַליין האָט זיך געלערנט — ביי אונדזערע נביאים. ווייל, ווי ס'איז באַלד ביים אָנהייב נאָך באַמערקט געוואָרן, איז דער פייערלעך־רעטאָרישער אַנטיקער טאָן פון תנ"ך דער סאַמע אָנזעעוודיקסטער קוואַל פון איינפלוס אויף גלאַטשטיינס ערשטע ווי אויף זיינע שפּעטערדיקע לידער.

און אַז דאָס וואָס איז דאָ געזאָגט געוואָרן, וועגן דעם קוואַל פון איינפלוס אויף גלאַטשטיינס דיכטונג, איז נישט גלאַט אַן השערה, קאָן מען זען אין דעם ווי אַזוי גלאַטשטיינס זעכצן יעריקער עילוי, אין צווייטן באַנד „יאַש", פאַרשטייט די מיסיע פון דער יידישער ליטעראַטור. גלאַטשטיינס העלד באַמערקט וועגן ליטעראַטור דאָס פאָלגנדיקע: „אונדזער מיסיע מוז אַריין ווי אַ דיבוק אין אונדזער ליטעראַטור. זי מוז זיין רייכער און דערהויבענער פון אַנדערע ליטעראַטורן. גראַד די אומות העולם האָבן זיך געלאָזט באַווירקן פון דער ביבל און זייערע ליטעראַטורן האָבן אַרויסגעגעבן ריזן, וואָס זיינען געשטאַנען אונטערן איינפלוס פון דער ביבל. אָבער מיר יידן האָבן זיך געשטעלט מיטן רוקן צו אונדזער ספר הספרים."

7

יאָרנלאַנג איז גלאַטשטיין געווען דער אייביק־זוכנדיקער, וואַגנדיקער עקספּערימענטאַלער און אינטריגירנדיקער פּאָעט אין דער יידיש־אַמעריקאַנער פּאָעזיע, —אָבער נישט פון אַ באַשטימטער טעמאַטיק. ס'איז טייל־

ווייז פאַרשטענדלעך: נישט ער האָט זיך ספּעציאַליזירט אין ווידערהאָלן אַ טעמע ביז נודנאָטע, און נישט ער האָט זיך פאַרלאָזט אויף דעם כוח פון אַ סוזשעט. ווייל לויט דעם אופן ווי גלאַטשטיין באַהאַנדלט אַ טעמע איז דאָס דערציילטע ניט וויכטיקער פון דעם ווי דאָס ווערט אָנגעדייט און סוגעסטירט. און גלאַטשטיינס דיכטונג איז גראַד רייך אין טעמעס, און אָפטמאָל פאַרמאָגט זי נאָך אויסטערלישע טעמעס: ער שרייבט אַ ליד „אַרטעריאָסקלעראָזיס" און אַ ליד „אבישג", אַ ליד „דזשאַז פון פאַבריקן מיסט" און אַ ליד „שאול", אַ ליד „שיני מייק" און אַ ליד „יאָסל לאָקש פון כעלעם", און אָפטמאָל איז דווקא זיינס אַ קורץ ליד אָנגעלאָדן מיט דראַמאַטישער און פסיכאָלאָגישער געשפּאַנטקייט ווי אַ גאַנצער ראָמאַן. אין זיין ליד „אָוונטברויט" שילדערט ער אין 36 שורות אַ דראָענדיקע אייפערזוכט־געשפּאַנטקייט אויף אַ זעלטן עמאָציאָנעל־קאָנטראָלירטן און סובטיל־פּסיכאָלאָגישן אופן. און אויך דאָ ווירקט ער נישט מיטן רעאַליזם פון דעם וואָס געשעט — ווייל געשען געשעט גאָרנישט — ער זינגט בלויז אויס דורך שווייגן און אויסשווייגן דעם אינערלעכן אַנגסטיקן געמיט־צושטאַנד פון אַ „דריילינג" וואָס עסן „אָוונטברויט" מיט אייפערזוכט, און ווי אַ מעסער טאַנצט פון האַנט צו האַנט. איך ברענג דאָ בלויז די פינאַלע פון ליד אַלס אַ מוסטער פון דעם פריער־דערמאָנטן קינסטלערישן מעטאָד:

... שויבן פאַרפלייצט מיט קאָליר און געזאַנג.
דאָס מעסער פאַרמאַטערט פון רויטן פאַרלאַנג,
שטיל זיצן אַרום טיש שווייגנדיק געסט —
איך און זי און נאָך אַ זי.
דאָס מעסער טאַנצט פון מיר צו איר און פון איר צו מיר.
און שווייגנדיק עסן מיר פון ליבע און האַס
דאָס אָוונטברויט.

אים געלינגט אויף אַן ענלעכן מייסטערהאַפטן אופן איבערצוגעבן אין 32 שורות, אין זיין ליד „זילבערשרעקן", די דינסטע שרעק־אנונגען וואָס אַ באַלעגאָלע לעבט איבער אַ נאַכט — דורכפאָרנדיק אַ וואַלד, און ווען פון שרעק נעמט זיך אים אויסדאַכטן אַז סע פאַרפאָלגט אים אַ וואַלד־גזלן. האַלוצינאַציעס, שרעקן, שפּירונגען קומען אַלעמאָל אַרויס מייסטערהאַפט ביי גלאַטשטיינען, און מיט פּסיכאָלאָגישער דורכדרינגלעכקייט און צמצום פון אַ פראַנץ קאַפקאַ געלינגט אים צו שילדערן די מאָדנע שפּירונגען פון דעם, פון שרעק באַהערשטן, באַלעגאָלע. אין אַזעלכע קאָמפּליצירטע לידער ווייסט מען נישט וואו די טעמע און וואו די באַהאַנדלונג פון דער טעמע פאַנגען זיך אָן. זיי זיינען ביידע איינס. גלאַטשטיין ווייסט ווי וויכטיק עס איז דער אויסוואַל פון אַ טעמע, ער פאַרלאָזט זיך אָבער נישט, ווי אַנדערע דיכטער, אַז דער טעמאַטישער מאַטעריאַל

זאָל אים אַרויסהעלפן אין באַהערשן די קינסטלערישע פאָרם. „דער טויט פון דעם בראָנזוועלער שניידער נייטען", שרייבט גלאַטשטיין וועגן קאַדיע מאָלאָדאָווסקיס נייע לידער, „איז געשילדערט מיט אַ זעלטענער קראַפט. קאַדיע מאָלאָדאָווסקי האָט דאָ אַ טעמע, וואָס לאָזט זיך דערציילן. דער מאַן וואָס איז אַוועק פון ווייב, חתונה געהאַט מיט אַ צווייטער . . . דאָס איז אַלץ טעמאַטישער מאַטעריאַל, וואָס באַצווינגט און דיסציפּלינירט די דיכטערין. און ווייל זי ווייסט אַז זי האָט אַ טעמע פילט זי זיך פריי אין איר דיסציפּלין" . . . („יידישער קעמפער", 29־טער נאָוו., 1946).

אין דער עסיי „די מוזיק פון פּאָעזיע" באַמערקט, פאַרבייגייענדיק, דער פּאָעט און אַנאַליטישער קריטיקער ט. ס. עליאָט דאָס פאָלגנדיקע וועגן פּאָעטן וואָס שרייבן אויך קריטיק: „דער פּאָעט, ווען רעדט אָדער שרייבט וועגן פּאָעזיע, האָט אייגנטימלעכע קוואַליפיקאַציעס און אייגנטימלעכע באַגרענעצטקייטן . . . אָבער איך גלויב אַז די קריטיק פון פּאָעטן, פון וועלכע מיר האָבן פון דער פאַרגאַנגענהייט זייער אויסגעצייכנטע מוסטערן, שטאַמט ביז אַ גרויסער מאָס פון זייער אינטערעס אין דעם פאַקט וואָס פון אונטער דעם פּאָעטס מוח, אויב נישט מיט זיין אויגנשיינלעכן צוועק, פּרובירט ער אַלעמאָל פאַרטיידיקן דעם מין פּאָעזיע וואָס ער אַליין שרייבט, אָדער צו פאָרמולירן דעם מין פּאָעזיע וואָס ער וויל שרייבן."

ווען מיר נעמען אָן אַט דעם דעוויז און ווענדן אים אָן אויף יעקב גלאַטשטיינס קריטישע עסייען וועגן ביכער און שרייבער, וואָס ער פאַרעפנטלעכט וועכנטלעך, שוין איבער אַ יאָר, אין „יידישן קעמפער" — קאָן דער דעוויז אונדז דינען ווי אַ שליסל צו יעקב גלאַטשטיינס לאַבאָראַטאָריע פון קריטיק. דער אויפטו פון יעקב גלאַטשטיינס עסייען — (און איך שטעל זיך דאָ אָפּ אויף זיי בלויז פאַרבייגייענדיק) — איז אומגעפער דערזעלביקער ווי פון זיינע לידער. זייער אויפטו און זייער פאַרדינסט איז נישט אין אָנשטרענג פּינקטלעך אָפּצושאַצן דעם אָדער יענעם דיכטער און דערציילער — ווי אין אַרויסזאָגן אינטערעסאַנטע, אָנרעגנדיקע געדאַנקען, מיינונגען און אָפּשאַצונגען וועגן ליטעראַטור־פּראָבלעמען בכלל. גלאַטשטיין קאָן אַמאָל יאָ אָדער נישט זיין גערעכט אין זיין באַנעם און צוגאַנג צו אַ ספּעציפישן שרייבער — אָבער אָפּגעזען פון דעם — איז דאָס וואָס ער האָט צו זאָגן און זאָגט וועגן ליטעראַטור און ליטעראַטור־פּראָבלעמען — אַלעמאָל שעפעריש, אינטערעסאַנט און ס'האָט אַ נאָענטע און אָנרעגנדיקע שייכות מיט ליטעראַטור און ליטעראַטור־פּראָבלעמען. די מערסטע פון זיינע קריטישע עסייען זיינען זעלבסט־באַרעכטיקט, ווייל זיי לעבן נישט בלויז אין זכות פון די ווערק און די קינסטלער וועגן וועלכע ער שרייבט. אויך אין דעם זשאַנער איז אָפטמאָל אַ זייטיקע באַמערקונג וויכטיקער ביי גלאַט־

שטיינען ווי די צענטראַלע אידייע — פון שאַצן און אָפּשאַצן. און וויכטיק איז אויך דאָס, וואָס זיינע עסייען זיינען זייער אָפּט דער שליסל צו זיין אייגענער קאָמפּליצירטער און מייסטערהאַפטער פּאָעזיע.

גלאַטשטיינס דיכטונג צייכנט זיך אויס, ווי ס'איז שוין פריער דערמאָנט געוואָרן, מיט מייסטערשאַפט פון שפּראַך און מיט מוזיקאַלישער ווירטואָזיטעט. אַז מען לייענט פאַרזיכטיק זיינע עסייען, זעט מען קלאָר ווי טרעפלעך ער באַנוצט זיך (אָפּטמאָל אויסשליסלעך) מיט אָט־די צוויי מאָסן וואָס זיינען זיכער פון ערשטער וויכטיקייט אין אַלע וואָרט־קונסטן. שרייבער וואָס באַזיצן נישט אָט־די צוויי קוואַליפיקאַציעס — קאָנען אפשר אַמאָל פאַרגיטיקן מיט אַנדערע מעלות — אָבער גלאַטשטייגען וועלן אַזעלכע קינסטלער קיינמאָל ניט ווערן אייגן און נאָענט.

ווען ער שרייבט וועגן י. ל. פּרצעס אַ ווערק און סע געפעלט אים, באַמערקט ער באַלד: „... פּרץ האָט געזוכט אַריינצוגיסן דעם תוך פון אַ נגינהדיקער יידישקייט — אַ מעלאָדיע פון יידישקייט, וואָס זאָל זיך קאָנען זינגען פון זיך אַליין, אַפילו אָן ליפּן און אָן ווערטער.“

ווען ער שרייבט וועגן אברהם רייזענס לידער און זיי געפעלן אים, באַמערקט ער באַלד: „... די שפּאָרזאַמע ווערטער רייזענס האָבן דאָ אַן אייגנאַרטיקע קראַפט און זיי פאַרמאָגן אַ טאָפּלטע זינגעוודיקייט: פון געדאַנק . . . פון פאַרנאַכטיקער מוזיק.“ און וועגן רייזענס דערציילונג „דער בוים“: „ביי רייזענען איז די קורצע דערציילונג אַ שטיק קאַמער־מוזיק.“

און געפעלט אים נישט אַ שרייבער, ווענדט ער אָן צו אים דיזעלביקע קריטיק־מאָסן, נאָר אויף פאַרקערט: „ער האָט ליידנשאַפטלעך ליב געהאַט יידיש“, שרייבט ער וועגן אַזאַ איינעם, „נאָר ער האָט נישט געצערטלט דאָס באַזונדער וואָרט“.

סע וואָלט געווען זייער לייכט צו ברענגען אָן אַ צאָל ענלעכע ציטאַטן פון גלאַטשטיינס עסייען, כדי צו אילוסטרירן מיט וועלכע קריטישע מאָסן ער אָפּערירט ביים שאַצן קריטיש דיכטער, דערציילער און נאָוועליסטן. זעלטן שטעלט ער זיך אָפּ לאַנג און אַנאַליזירט אין דעטאַל אַ קינסטלערס טעמאַטיק. ווייל אַ קינסטלערס טעמע — זיין דערפאַרונג, איבערלעבונג, שטימונג און רעגונג — איז פאַר אים אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט. וואָס אים רעגט איז די מיסטעריע, ווי אַזוי אַ טעמע ווערט באַצויגן מיט הויט און ביינער פון די פּאַסיקסטע ווערטער; ווי אַזוי ס'ווערט אין דער טעמע אַריינגעבלאָזן אַ לעבעדיקער, קינסטלערישער אָטעם דורך ווערטער און צוזאַמענשפּיל פון ווערטער. און דער עיקר — ווייל גלאַטשטיין אַליין איז, ווי פריער געזאָגט, נישט קיין דיכטער פון טעמעס. ער נויטיקט זיך נישט אין דער דיסציפּלין פון טעמעס. אַ טעמע איז ביי אים אַ נעבנזאַך, אַ קאַנווע פאַר ווייט־גייענדיקע

אַליוזיעס, אַסאָציאַציעס און ריטמישע קאָמפּאָזיציעס — אין וועלכע די הויפּט־טעמע קניפּט זיך און בינדט זיך מיט נאָך אַ זייטיקער טעמע, און די זייטיקע טעמע מיט נאָך אַ זייטיקער טעמע, ביז אַלע טעמעס ווערן איין געוועב, און זיי זיינען אַלע גלייך וויכטיק און אַלע גלייך געוויכטיק.

8

דורך אַלע יאָרן פון יעקב גלאַטשטיינס דיכטערישער אַנטוויקלונג— לאָזט ער בלויז איין מאָל אויף זיך אַרויפצווינגען אַ טעמע; אָדער, בעסער געזאָגט, בלויז איין מאָל נעמט ער אויף זיך דעם חוב צו זינגען אין ליד נאָך ליד — קינות.

דאָס פּאַסירט באַלד, ווען היטלערס בלוטיקער שאָטן נעמט שטייגן אויף דער היסטאָרישער אַרענע, ווען די לופט הויבט אָן ווערן געדיכט מיט די שטיקנדיקע גאַזן פון די אַלץ נענטער־קומענדיקע אומגעהייערע קאַטאַסטראָפעס פון אונדזער טראַגישער ערע; און ווען דאָס גאַנצע דורות־אַלטע יידישע לעבן פון יענער זייט ים שטייט פּנים־אל־פּנים פאַר דעם פינצטערסטן שאול־תחתיה.

מעו דאַרף געדענקען, אַז ריין־פאָרמעל האָט גלאַטשטיינס ליד, ווי אויך די לידער פון די אַנדערע וויכטיקסטע פאָרשטייער פון דער אינטראָספּעקטיווער ריכטונג — שוין פאַר דעם — אָנגעהויבן דורצומאַכן פאָרמעלע ענדערונגען. דער קאַמף פאַר דעם פרייען פערז (ווער ליבר) איז שוין פון לאַנג געווען אַ געוואונענער. נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע מאָטיוון זיינען ווידער געוואָרן לעגיטים אין דער יידישער פּאָעזיע, און אויך די אינטראָספּעקטיווע ריכטונג ווי פריער די ריכטונג פון די „יונגע“, האָט שוין ביסלעכווייז אַליין אָנגעהויבן באַדראָעט צו ווערן פון די אייגענע דערגרייכונגען. ווי אַן אָרגאַניזירטע ריכטונג — צעפאַלט זיך די אינטראָספּעקטיווע ריכטונג, און יעדער איינער פון די פאָרשטייער גייט זיך איצט ווייטער זיין אייגענעם דיכטערישן גאַנג. און ס'איז גוט אַזוי. ווייל „פּאָעזיע לעבט מיט ענדערונג“, זאָגט ריכטיק דער ענגלישער קריטיקער ס. מ. באָוראַ, אין זיין בוך „די ירושה פון סימבאָליזם“, אין וועלכן ער אַנאַליזירט די לידער פון פּאָל וואַלערי, ראַינער מאַריאַ רילקע, סטעפאַן געאָרגע, אַלעקסאַנדער בלאָק און וויליאַם באָטלער יעיטס. דער קריטיקער גיט נאָך צו צו דער פריערדיקער באַמערקונג דאָס פאָלגנדיקע: „אַזוי שנעל ווי אַ סטיל דערגרייכט שלימות, מוז ער באַזייטיקט ווערן; ווייל ס'איז נישטאָ קיין זאַך, וואָס איז אַזוי ווייניק ענלעך אויף אַ גרויסן סטיל, ווי אימיטאַציע.“

סיי די פאָרשטייער פון די „יונגע“, סיי די פאָרשטייער פון די „אינזיכיסטן“ זיינען, ווייזט אויס, אומאָפּהענגיק געקומען צו דיזעלביקע שלוסן.

געצעלטן

דער דיכטער ראובן אייזלאַנד, אַ וויכטיקער פאָרשטייער פון דער גרופּע „יונגע“, גיט איבער אין אַן אינטערעסאַנט בלעטל זכרונות, אַז „מיט די 'יונגע' איז געקומען די ערשטע „שולע“ אין דער יידישער ליטעראַטור . . . די 'יונגע' האָבן געזוכט אויסצומיידן אַלע טעמעס, ביי וועלכע עס איז לייכט צו ווערן מליצהדיק און דעקלאַמאַטאָריש . . . דאָס האָט געפירט צו דערגרייכונגען, צו פּסיכאָלאָגישע דערקענטענישן און צו אַלערליי פיינע ניואַנסן. דאָס האָט אָבער אויך דערפירט צו טעמפּע ווינקלען . . . יעדער דיכטער וואָס האָט נאָר די מינדסטע זעלבסט־קריטיק ווייסט, פריער פון יעדן איינעם, זיינע שוואַכקייטן . . . פאַראַן אָבער ציטן, ווען ער מאַכט זיך נישט וויסנדיק וועגן זיי . . . אַ רפואה צו דער מכה האָבן געבראַכט די 'אינזיכיסטן". די פירער פון דערדאָזיקער נייער 'שולע' האָבן, ווי מיר פאַר זיי, פריער פון אַלץ דערזען אונדזערע שוואַכקייטן און אונדז אָנגעהויבן צו טרייבערן די אָדערן. זיי זיינען געקומען אָנפילן די בלויזן, וואָס מיר האָבן אויסגעלאָזן.“ („איך זע פאַר זיך אַ בילד מיט דרייסיק יאָר צוריק“, „טאָג“, נאָוו., 7, 1944)

און וועגן זיין אייגענער אינטראָספּעקטיווער ריכטונג האָט שוין אַמאָל גלאַטשטיין געלאָזט פאַלן דאָס פאָלגנדיקע: „... די אינזיכיסטן וואָס האָבן געבראַכט דעם פרייען פערז אין דער יידישער פּאָעזיע האָבן אויך מיטגעבראַכט די טריאומפן און דורכפאַלן פון דעם נייעם דיכטערישן געוועך.“

אייזלאַנד גיט צו, אין דער פריער־דערמאָנטער עסיי, אַז די „יונגע“ האָבן צוליב באַשטימטע סיבות געווייכט פון נאַציאָנאַלער און סאָציאַלער טעמאַטיק, און „אַז ס'האָבן געדאַרפט פאַרבייגיין יאָרן ביז מיר האָבן געקאָנט מאַכן אַ רעוויזיע אויך אין דעם פּרט, און ערשט מיטן קאַטאַקליזם, וואָס היטלער האָט געבראַכט אויף דער גאַנצער וועלט, און מער פון אַלץ אויף אונדז יידן, האָבן מיר, אַמאָליקע 'יונגע', אויף דער עלטער טיף דערפילט דאָס גרויסע פאָלק־אומגליק און וועלט־אומגליק ווי אַן אינערלעך, פּערזענלעך אומגליק, אַז מיר זאָלן עס קאָנען אַרויסשרייען אין פערזן.“

אָבער פון דעם איז לייכט זיך פאָרצושטעלן, אַז די יעניקע דיכטער וואָס האָבן קיינמאָל נישט געווייכט פון סאָציאַלער און נאַציאָנאַלער טעמאַטיק, און דערפאַר נישט באַדאַרפט כשרן די פריערדיקע „טאַבוס“, אַז דידאָזיקע דיכטער זיינען דערפאַר געווען די ערשטע—ווייל פּסיכיש און „אינערלעך“ בעסער צוגעגרייט—„אַרויסצושרייען אין פערזן“ דעם פּחד און דעם ווייטיק קעגן „דעם קאַטאַקליזם וואָס היטלער האָט געבראַכט אויף דער גאַנצער וועלט, און מער פון אַלץ אויף אונדז יידן.“

9.

אין די דרייסיקער יאָרן הייבט זיך אָן צו מערקן אַ ריין־פאָרמעלע ענדערונג אין גלאַטשטיינס דיכטונג. פאָרמעל, ווערט ביסלעכווייז דער גראַם אַלץ מער און מער אַן אָפּטער גאַסט אין זיינע לידער וואָס זיינען, ביז די יאָרן, אַלעמאָל געווען געשריבן אויסשליסלעך אין פרייען פערז. דער ערשטער קלאָרער ביישפּיל פון דער ענדערונג איז זיין ליד „פאַר־טריפטער לייכטער“ וואָס איז פריער געווען געדרוקט און נאָכדעם אַריין אין זיין בוך „יידישטייטשן“, 1937. אין דעם ליד באַנוצט זיך שוין גלאַטשטיין אָפן (און אָן איראָניע) מיטן גראַם, מיט געמאָסטענעם מעטר און מיט אַ גוט־באַקאַנטער טראַדיציאָנעלער טעמע אין דער יידישער פּאָעזיע: אַ שבת פאַרנאַכט אין דער אַלטער היים. שפּעטער באַנוצט ער זיך שוין אַלץ מער און מער מיט דער פאָרם. און אַפילו זיינע פריי־פערזן - לידער ווערן אַלץ מער און מער באַשפּרענקלט מיט מיטעלע און דאָ און דאָרט מיט צופעליקע סוף־שורה גראַמען.

אין דעם ליד „פאַרטריפטער לייכטער“ גייט אויך אין דער נייער פאָרם גאָרנישט פאַרלאָרן (צוליב גראַם און געמאָסטענעם מעטר) פון גלאַטשטיינס פריערדיקער עקספּערימענטאַלקייט. דאָס קורצע ליד איז אַ פיליגראַן מאָזאַאיקע, מייסטערהאַפט אויסגעשניצט און באַזעצט מיט איידל־שטיינער פון טראַדיציאָנעלע יידישע אַליוזיעס, וואָס גייען אויף און לויכטן אויף מיט נייע מיינען און נייע חנען. ער רירט זיך צו צו אַזאַ אַלטער אויסגעדראָשענער טעמע — און דער לייענער האָט דעם איינדרוק, ווי ער טרעפט אָן די טעמע צום ערשטן מאָל אין דער יידישער פּאָעזיע. די ערשטע פיר שורות פון ליד לייענען זיך אַזוי:

דרובס און אויבס און שאַלעשידעס
דרוכן פענצטער רייט אַ שטערן
דער אָפּגעריסענער אורח שבת־קודש
וועט דאָ פאַרפאַלן ווערן.

דורך די יאָרן שרייבט ער אויך אָן זיין באַרימט געוואָרענע פּאָעמע „יאָסל לאָקש פון כעלעם“, וואָס גייט אויך אַריין אין דעמזעלבן בוך לידער. די פּאָעמע איז אַ כאָראַל געזאַנג, אין מאָנאָלאָגן, וואו עס לייגן פאָר זייערע טענות יאָסל לאָקש, דער כעלעמער קהל און יאָסל לאָקשס ווייב. און פון די אַלע קלאָרע און גערעכטע טענות וואַקסט ערשט אָן אַ קנויל פלאָנטערן און צעטומלענישן. אין דעם פלאָנטער־קנויל ווערן אויסגעמישט אַלע יוצרות. עס ווערן גלייכצייטיק אַריינגעוועבט אין אים אי די קדושה אי די טומאָה. אויף יאָסל לאָקשן האָגלען די טענות פון קהל, און די טענות פון זיין ווייב וואָס קהל האָט אים באַשערט. די טענות פּאַראַליזירן אינגאַנצן דעם כולו־אמת־זוכנדיקן יאָסל לאָקש, און

מאַכן אים אינגאַנצן אומפּייאיק צו נעמען קאָנקרעטע שריט, און פון ווערן אַ צד אין דער אויף־טויט־און־לעבן מחלוקה. אַ הילפלאָזער וואַקלט זיך יאָסל לאָקש ווי שעקספּירס האַמלעט פאַר דער דילעמע פון „זיין און נישט זיין“, און זיין איינציקע רעטונג איז, וואָס די נאַכט פאַלט צו, ווי אַלעמאָל, מיט „שטיקלעך גאָלד און שטיקלעך פייער“, וואָס אַרום איז שטיל „מיט דער שטילקייט פון וואונדער“ און יאָסל לאָקש קאָן זיך כאָטש גוט אויסוויינען:

אַ מחיה קיינער זעט נישט און קיינער הערט נישט,
נאָר גאָט אַליין הערט ווי אַ מאַנסביל האָט זיך צעבעטשעט.
דער כעלעמער רב וויינט. ער העשעט.

דער יידישער טראָפּ און דער יידישער אַקצענט, אין אַ גרויסער צאָל פריערדיקע לידער גלאַטשטיינס, איז ניט אַלעמאָל ביז איצט באַמערקט געוואָרן פון דער ברייטער יידישער עפנטלעכקייט. ווייל יעקב גלאַטשטיינס יידישע לידער זיינען נישט געקומען געקליידט און גרימירט (ווי מען איז צוגעוואוינט און ווי מען דערוואַרט) אין די סאַמע דערוואַרטעסטע גאַרדעראָבעס. אָפּטמאָל האָט אָט די לידער געפעלט די גוטבאַקאַנטע (צוגעקלעפּטע) באָרד־און־פּיאות. די פּאַפּירענע טעאַטער יאַרמעלקעס. און חוץ דעם אַלעמען האָט זיך גלאַטשטיין אין יענע יאָרן— פון צייט־צו־צייט — דערלויבט הילכיק אַ פייף צו טאָן אין פּנים אַריין אונדזער אַלץ־ווייסנדיקער און צופרידענער עפנטלעכקייט.

אָבער וואָס נענטער היטלערס בלוטיקער שאָטן רוקט זיך אָן אויף אונדז, אַלץ מער און מער ווערט גלאַטשטיין — צום ערשטן מאָל — דורך אַלע יאָרן פון זיין שעפערישער אַנטוויקלונג אַ פּאָעט פון איין־און־איינציקער טעמע: פון חורבן, פון יידישן חורבן. דער שאַרפסטער אָנזאָג פון דער אָנקומענדיקער קאַטאַסטראָפע ווי אויך דער שאַרפער אָנזאָג וואָס פאַר אַ ווענדונג גלאַטשטיינס דיכטונג נעמט איצט אָן, איז זיין ליד „אַ גוטע נאַכט, וועלט“ וואָס ער פאַרעפנטלעכט אין אַפּריל, 1938, און וואָס איז אַריין אין זיין בוך „געדענקלידער“, 1943. צענדליקער און צענדליקער אַרטיקלען האָט דאָס דאָזיקע ליד אַרויסגערופן איבער דער גאַנצער יידישער וועלט. עס איז דיסקוטירט געוואָרן—אָפּגעזען פון דיכטערישן ווערט—צי איז דאָס אָננעמבאַר אַלס אַ פּראָגראַם פון אַ נייער יידישער אָריענטאַציע אין דער וועלט. אמת, עס איז מער גערעדט געוואָרן אַרום דעם ליד פון שטאַנדפּונקט פון ישראלס דרך בין הגוים, ווי פון קינסטלערישן שטאַנדפּונקט. זעלטן ווען אַז אַ ליד קריגט אַזאַ אויפנאַמע. און וואָס די סיבה דערפאַר זאָל נישט געווען זיין, איינס איז זיכער, אַז דאָס ליד האָט אָנגערירט און אויסגעדריקט אַן אָנגעווייטאָקטע פּראָבלעם — וואָס האָט אַלעמען געמאַטערט, און דערפאַר האָט דאָס ליד באַלד געגעבן יעדן איינעם אַ געלעגנהייט אַראָפּצורעדן זיך פון

האַרצן. זיין מוטיקער קלאַפּ אין טיש און שטאָלצער שפּיי אין פּנים דער וועלט איז אויך געווען פאַר גלאַטשטיינען אַליין אַ המצאָה אויף אויסצולאָדן פון זיך די אָנגעזאַמלטע שרעקן, די אָנגעזאַמלטע ביטערניש און פאַרדראָסן:

אַ גוטע נאַכט, ברייטע וועלט.
גרויסע שטינקענדיקע וועלט.
נישט דו, נאָר איך פאַרהאַק דעם טויער.

— — — — — — — — — — —

איך גיי צוריק צו דלד אמות,
פון וואַגנערס געץ־מוזיק צו ניגון, ברומען.
כ׳קוש דיך, פאַרקאָלטנט יידיש לעבן.
ס׳וויינט אין מיר די פרייד פון קומען.

דער דיכטער מאַכט אַ סך־הכל און פירט אונטער אַ גרויזאַמען חשבון אַצינד מיט דער וועלט, און פּונקט ווי דער גרויסער פאַרשטאָרבענער דיכטער משה לייב האַלפּערן האָט דורך די פּאָגראָמען פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אונטערגעפירט אַ חשבון מיט זיך און מיט וועלט אין זיין פּאָעמע „אַ נאַכט“, וואָס ענדיקט זיך טאַקע מיט דער לעצטער שורה „איך בין דאָ קיינמאָל ניט געווען“, אַזוי טוט דאָס אויך איצט יעקב גלאַטשטיין אין ליד נאָך ליד, און ס׳איז נישט קיין וואונדער וואָס גלאַטשטיינס אַ געוויין־ליד פון די יאָרן הייסט טאַקעביים נאָמען: „דאָ בין איך קיינמאָל נישט געווען“, און גייט אויס מיט דער פינאַלע:

אַזאַ עשירות פון מצבות
האָב איך קיינמאָל נישט געזען.
טאָג און נאַכט וועל איך יאָמערן די נעמען.
דאָ בין איך קיינמאָל נישט געווען.

זיין ליד נאָך ליד ווערט אַ יזכור־געוויין נאָך די מיליאָנען הייליקע יידישע קרבנות, און דאָס וואָס ער דערזאָגט נישט און דערזינגט נישט אין זיינע לידער אַצינד, זאָגט ער אַרויס אויף אַ ווייניקער אַרטיקולירטן אופן אין זיינע אַרטיקלען און עסייען — וואָס טראָגן אַצינד אַלע דעם חותם פון זיין איין־און־איינציקער טעמע — דעם חותם פון דעם גרויסן יידישן בראָך און אומגליק: „יידישע צייטונגען“, שרייבט ער אין ‘מאָרגן־זשורנאַל’, „האָבן געהאַלטן אין איין שרייען צו דער וועלט וועגן גאַזקאַמערן און קאַלך־אויוונס און וועגן מיליאָנען אומגעבראַכטע יידן, אָבער די וועלט האָט זיך געמאַכט טויב און אונדז נישט געוואָלט הערן“. ס׳האָט זיך פון אים אָפּגעטאָן אַצינד די אַמאָליקע קינסטלערישע פאַרשייטקייט, און ער אַליין דערציילט אונדז אין אַ ליד פאַרוואָס דאָס איז אַזוי: „מיר דאַכט זיך ס׳וואָלט געווען אַ חוצפּה און פאַרשייט, צו זיין יונג אין אַזאַ מכשפהדיקער צייט.“

ג ע צ ע ל ט ן

אין קינה נאָך קינה טוט ער איצט באַוויינען און דערמאָנען — (אַזוי הייסט טאַקע ביי אים אַן אָפּטיילונג, אין זיין נייעסטן בוך לידער „שטראַלנדיקע יידן": „כ'טו דערמאָנען") — די מיליאָנען יידישע קרבנות און די גרויסע יידישע גייסטיקע אוצרות אָנגעזאַמלט און אויפגעהיט פאַר דורות און דורות, וואָס דער שונא האָט איצט אַוועקגעלאָזט מיט פייער און רויך פון קאַלך־אויוונס און גאַז־קאַמערן. ער טוט זיי דערמאָנען אין זיין ליד „יזכור" און אין צענדליקער אַנדערע לידער, און פּרובירט אויך וועקן ביי זיך און ביי אַנדערע סובלימירטע האָפענונג, אַז ס'קען רשעות נישט איביק זיצן אין זאָטל:

לאָמיר זיי פאַרשרייבן, ברידער,
אין אַ נייעם מחזור, אַ נייעם סידור.
אונדזער גאַנץ מאַרטירער־לעבן אַנטקעגן זיי ווערט בטל.
ס'קען רשעות לאַנג נישט זיצן אין זאָטל.
ווייל זייער געדעכעניש יאָמערט אויף אַלע וועגן.
(„יזכור" פון בוך „שטראַלנדיקע יידן", 1946).

15.

גלאַטשטיינס לידער פון זיין איינציקער טעמע דורך די לעצטע קאַשמאַרישע יאָרן, ווי די לידער אויף דערזעלביקער טעמע פון אַ צאָל אַנדערע גרויסע יידישע פּאָעטן, וועלן בלייבן לדורות „געדענקלידער" פון אונדזער קאַטאַסטראָפאַלער עפּאָכע; סובלימירטע דאָקומענטן פּאָעזיע פון יידישן בראָך און אומגליק. גלאַטשטיין טוט דערמאָנען אין ליד נאָך ליד דעם גרויסן יידישן בראָך, די מיליאָנען פאַרברענטע נפשות: אנשים, נשים וטף, און ער זינגט שבח נאָך שבח צו זיין געבורט־שטאָט לובלין וואָס איז פאַר אים אַצינד, מיט פאַרקוילטע קופּעס אַש און שטויב, הייליק. ער זינגט אין אַ ליד:

די תורה האָבן מיר מקבל געווען ביים סיני,
און אין לובלין האָבן מיר זי אָפּגעגעבן.

און „לובלין מיין הייליקע שטאָט" איז דאָס שלוס־ליד און אַפּאָטעאָז פון זיין נייעסטן בוך „שטראַלנדיקע יידן".

און צווישן די גרויסע אבידות און אומשאַצבאַרע פאַרלוסטן, וואָס מיר האָבן געליטן, ווערט ער נישט מיד צו זינגען ליבע־געזאַנגען צו „אונדזער ציכטיק לשון" וואָס אונדזערע זיידעס האָבן —

פאַרוואַנדלט דיין פרעס־און־זויף דייטש
אין יידישטייטש.

— — — — — — — —

זיי האָבן אים געצערט און געצערטלט,

— — — — — — — — — — —